

TOMASZ SIKORSKI
Szczecin

PROPAGANDOWY OBRAZ POLSKIEGO SPORTU W POLSKIEJ KRONICE FILMOWEJ W OKRESIE STALINIZMU (1949-1956)

Na sport w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, podobnie jak na inne dziedziny życia społecznego i kulturalnego, wpływały uwarunkowania polityczne (poniekąd także ideologiczne), społeczne i gospodarcze¹. Praktycznie już od jesieni 1944 r. na terenach zajętych przez Armię Czerwoną odbudowywano lokalne związki, organizacje (np. Chrześcijański Związek Młodzieży Męskiej YMCA, Akademicki Związek Sportowy, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, *etc.*) i kluby sportowe. Pomimo zniszczonej infrastruktury sportowej rozgrywano pierwsze mecze piłki nożnej, koszykówki, siatkówki, organizowano zawody lekkoatletyczne, bokserskie, motorowe i wyścigi kolarskie. W żywiołowy i spontaniczny ruch sportowy włączyli się przedwojenni działacze, w większości bezpartyjni, nieobciążeni żadną ideologią polityczną, ale za to dysponujący dużym doświadczeniem.

Ten żywiołowy proces uległ z początkiem 1946 r. stopniowemu zahamowaniu. Utworzono wówczas przy Ministerstwie Obrony Narodowej Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PUWFiPW) oraz Państwową Radę Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PRWFiPW). Obie instytucje miały się zająć szkoleniem nowych kadr instruktorskich i trenerskich, przygotowaniem projektów aktów normatywnych dotyczących powszechnego wychowania fizycznego, koordynowaniem akcji przystosowania wojskowego, odbudową albo budową od podstaw obiektów sportowych.

Celem ideowym PUWFiPS miało być „rozwijanie i utrzymanie tężyzny fizycznej obywateli Rzeczypospolitej dla zapewnienia siłom zbrojnym Rzeczypospolitej Polskiej Żołnierza – Obywatela, obrońcy jej granic i ustroju demokratycznego”².

---

¹ O relacjach między sportem a ideologią i polityką w szerszym kontekście metodologicznym piszą m.in.: W. Woźniak, *Polityka wobec sportu. Sport jako element polityki publicznej*, „Problemy Polityki Społecznej” 2017, nr 2, s. 33-52; M. M. Kobierecki, *Upolitycznienie sportu jako następstwo konfrontacji politycznej państw*, „Przeгляд Politologiczny” 2016, nr 1, s. 107-122; Idem, *Polityka sportowa i polityka sportu w świetle naukowego piśmiennictwa anglosaskiego*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2016, nr 43; s. 125-144; H. Kiereś, *Źródła i skutki ideologizacji sportu*, „Człowiek w Kulturze” 2011/2012, t. 22, s. 165-180.

² *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego*, Dz. U., 1946, nr 31, poz. 195; *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o utworzeniu urzę-*

Kierownikiem nowego urzędu został bezpartyjny, przedwojenny lwowski działacz sportowy Tadeusz Kuchar, co miało stwarzać wrażenie kontynuacji tradycji i pełnego pluralizmu w polskim sporcie³. PUWFiPW oraz PRWFiPW podlegał także utworzony w marcu 1946 r. Związek Polskich Związków Sportowych (ZPZS)⁴ z prezesem Alfredem Lothem⁵. W marcu 1946 r. reaktywowano również Polski Komitet Olimpijski, którego zadaniem było utrzymywanie kontaktów z międzynarodowym ruchem olimpijskim⁶.

dów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, Dz. U., 1946, nr 3, poz. 25. Zob. też: E. Małolepszy, *Z dziejów organizacji i zarządzania kulturą fizyczną w Polsce w latach 1918-1998*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 91-92; A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944-1989*, Kraków 2012, s. 91; J. Chelmecki, *Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przepisobienia Wojskowego w latach 1946-1948*, [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, red. L. Szymański, Z. Schwarzer, Wrocław 1996; L. Szymański, *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944-1980*, Wrocław 1996, s. 14-15; A. Nowakowski, *Dekrety styczniowe 1946 roku o kulturze fizycznej*, [w:] *Historia i historia, In honorem Henryk Dominiczak*, red. J. Walczak, Częstochowa 1999, s. 115-123; P. Godlewski, *Logika i efekt reorganizacji polskiego sportu w latach 1949-1951* [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 6, red. L. Nowak, Gorzów Wlk. 2004, s. 243-269; J. Górską, *Organizacja kultury fizycznej w Polsce* [w:] *Kartki z historii kultury fizycznej i turystyki 1945-1964*, red. A. Brzezicki, A. Miller, Warszawa 1964, s. 9.

³ Tadeusz Kuchar w 1948 r. wstąpił do PPR, a następnie do PZPR. Nie przejawiał jednak w strukturach partyjnych większej aktywności. W 1951 r. decyzją egzekutywy POP PZPR przy GKKF został w partii wykluczony. Por. A. Pasko, *Polski Komitet Olimpijski w okresie stalinizmu*, „Dzieje Najnowsze” 2010, z. 1, s. 106; P. Chomicki, L. Śledziona, *Rozgrywki piłkarski w Galicji do roku 1914*, Mielec 2015, s. 154.

⁴ Poprzednikiem ZPZS była powołana jesienią 1945 r. Międzyzwiązkowa Komisja Porozumiewawcza „dla koordynacji praw i reprezentacji sportu polskiego”. *Pierwszy krok do odbudowy Związków*, „Przegląd Sportowy” 5 XI 1945, nr 25; *Sejm sportu polskiego w Warszawie*, „Przegląd Sportowy” 25 III 1948, nr 13. Zob. też: A. Pasko, *Polski Komitet Olimpijski* s. 107; S. Wilk, *Struktura organizacyjna ruchu sportowego w latach 1944-1949*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1979, nr 165-167; P. Markiewicz, *Zarządzanie polskim sportem w latach 1944-1948*, „Komunizm: System-Ludzie-Dokumentacja” 2015, nr 4, s. 98; L. Szymański, *Sport w polityce II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej-studium porównawcze*, „Kwartalnik Naukowy Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” 1994, nr 3, s. 72; P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944-1956*, Poznań 2006, s. 67.

⁵ *Związek Związków powróci do życia jako integralna część Państwowej Rady*, „Przegląd Sportowy” 25 II 1948, nr 9, s. 1. Alfred Loth (1882-1967), inżynier, działacz polskiego i międzynarodowego ruchu sportowego. Przed wybuchem I wojny światowej należał do Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego. W II Rzeczypospolitej był współzałożycielem Polskiego Związku Towarzystw Wioślarskich, Polskiego Komitetu Igrzysk Olimpijskich, wiceprezesem KS „Polonia” Warszawa (1921-1926), organizatorem ZPZS, pasjonatem rajdów samochodowych. W PRL pełnił funkcje prezesa ZPZS (1948-1950), prezesa PKO (1947-1949), wiceprezesa Międzynarodowej Federacji Towarzystw Wioślarskich (*Fédération Internationale des Sociétés d'Aviron-FISA*).

⁶ Por. B. Tuszyński, *Polscy olimpijczycy XX wieku (1924-2002)*, Warszawa 2004, s. 185; A. Pasko, *Polski Komitet Olimpijski...*, s. 106-109; A. Gutowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944-1956*, Warszawa 1965, s. 35-36; S. Wilk, *op. cit.*, s. 165-166; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 68; Idem, *PKOL w służbie PRL (1946-1956)*, [w:] *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpiizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, red. J. Chelmecki, t. 2, Warszawa 2007, s. 159-170.

Początkowo decydujący wpływ na przeobrażenia w polskim sporcie miały dwie główne partie robotnicze: Polska Partia Socjalistyczna, posiadająca bogate przedwojenne tradycje sportowe⁷ i Polska Partia Robotnicza niemająca na tym polu większego doświadczenia⁸. Z kolei Polskie Stronnictwo Ludowe już w 1944 r. reaktywowało Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” i działające przy nim już od międzywojnia kluby sportowe oraz Ludowe Zespoły Sportowe formalnie podporządkowane Związkowi Samopomocy Chłopskiej⁹. Dwie „sojusznicze” partie: PPS i PPR pomimo zgodnego poglądu o potrzebie upowszechnienia (umasowienia) sportu i kultury fizycznej, prezentowały odmienne spojrzenie na organizację ruchu sportowego. W PPR zakładano, że należy przyjąć na rodzimym gruncie rozwiązania radzieckie, choć na początku nie precyzowano jeszcze w jakim zakresie. Z kolei PPS odwoływał się chętniej do doświadczeń II Rzeczypospolitej, głosząc również postulat rozdzielenia sportu i wychowania fizycznego od przysposobienia obronnego i utworzenia odrębnego ministerstwa wychowania fizycznego¹⁰.

⁷ W II Rzeczypospolitej działalność na polu sportowym i krzewienia kultury fizycznej prowadziły między innymi: Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OMTUR), Związek Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych RP (ZRSS RP), w mniejszym stopniu Czerwone Harcerstwo TUR. W listopadzie 1945 r. reaktywowano ZRSS. Od początku jednak ZRSS OMTUR, Związek Młodzieży Demokratycznej i ZMW „Wici” przeciwstawiały się łączeniu sportu i kultury fizycznej z przysposobieniem obronnym. W lipcu 1948 r. scalono („zjednoczono”) OMTUR, ZMD, ZMW „Wici” i Związek Walki Młodych w Związek Młodzieży Polskiej (ZMP). Odtąd miała to być jedyna organizacja młodzieżowa zajmująca się sprawami sportu i kultury fizycznej wśród młodzieży.

⁸ Przed wybuchem wojny niewielką aktywność na polu działalności sportowej prowadził Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej, po jej zakończeniu ZWM, przy którym działały kluby sportowe i ogniska kultury fizycznej. Por. L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 10-16; Idem, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944-1989*, Wrocław 2004, s. 13; A. Gutowski, *Drogi rozwoju...*, s. 19-27; A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944-2005*, Rzeszów 2005, s. 30-31; A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa...*, s. 25-26; Idem, *Polityczne aspekty organizacji sportu w Polsce w latach 1944-1949*, [w:] *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek, 2009, s. 274; T. Jurek, M. Kruk, *Uwarunkowania rozwoju sportu szkolnego w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945-1953)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2017, nr 1, s. 77; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 74-90; W. Dereziński, *Stanowisko, działalność i osiągnięcia ZMW na polu kultury fizycznej*, [w:] *Sport Robotniczy*, t. VII, red. A. Wohl, H. Młodzianowska, M. Krajewski, Warszawa 1971, s. 169-253; H. Laskiewicz, *PPR w walce o zdrowie i wszechstronny rozwój młodzieży polskiej 1942- 1948*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1962, nr 2, s. 1-12; Idem, *Problemy kultury fizycznej w programie i działalności Związku Walki Młodych (1943-1948)*, „Kultura Fizyczna” 1963, nr 2, s. 108-113.

⁹ Por. A. Gutowski, *Drogi rozwoju...*, s. 31-33; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 89-90; J. Chełmecki, *Problematyka wychowania fizycznego i sportu w działalności Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”*, „Kultura Fizyczna” 1979, nr 3, s. 9-14; A. Wohl, *Spoleczne warunki procesu upowszechniania sportu na wsi*, „Kultura Fizyczna” 1962, nr 6, s. 474-479. Szeroko na temat rozwoju kultury fizycznej i sportu na wsi, w omawianym okresie piszą: R. Szubert, *Kultura fizyczna w przemianach wsi polskiej w latach 1944-1956*, Wrocław 2010; S. Drążdżewski, *Upowszechnianie kultury fizycznej wśród młodzieży i dorosłych mieszkańców wsi w latach 1944-1972*, Warszawa 1978.

¹⁰ OMTUR i PPS opowiadały się za powołaniem Ministerstwa Wychowania Fizycznego przy resorcie oświaty lub zdrowia. Innym pomysłem było utworzenie odrębnego Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego. Por. A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 26; A. Nowakowski, *Zarządzanie...*, s. 32; L. Szy-

Względny pluralizm na płaszczyźnie koncepcyjnej zniknął w momencie umocnienia się pozycji PPR, po sfałszowanych wyborach do Sejmu w styczniu 1947 r. W konsekwencji już w wiosną 1947 r. rozpoczęto prace nad projektem reorganizacji struktur zarządzających sportem. W lutym 1948 r. na mocy ustawy „o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji kultury fizycznej i sportu” w miejsce PRWFiPW i PUWFiPW powołano nowy centralny urząd, wzorowany na radzieckich doświadczeniach – Główny Urząd Kultury Fizycznej, a następnie wojewódzkie urzędy kultury fizycznej oraz powiatowe inspektoraty kultury fizycznej¹¹. Nad wykonaniem ogólnych zaleceń (wytycznych) dotyczących kultury fizycznej i sportu miała czuwać Naczelna Rada dla Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej (przewodniczący: Stefan Ignar). Natomiast bezpośrednim powszechnym kierownictwem nad przysposobieniem obronnym odąd miała się zająć Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (komendantem głównym „SP” został płk. Edward Braniewski), kontrolowana politycznie przez PPR, a następnie PZPR, za pośrednictwem kolejno: ZMW i ZMP¹².

mański, *Kultura fizyczna i turystyka i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944-1989*, Wrocław 2004, s. 16; Idem, *Sport w polityce II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej...*, s. 71; Idem, *Krajowa Rada Narodowa wobec koncepcji rozwoju i organizacji wychowania fizycznego*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1987, nr 4, s. 101; P. Markiewicz, *op. cit.*, s. 91; Idem, *Zarys polityki polskich partii robotniczych w dziedzinie kultury fizycznej (1944-1980)*, [w:] *Tradycje a współczesny rozwój kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993, s. 62 n; H. Laskiewicz, *Robotnicza kultura fizyczna w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1971; J. Chełmecki, *Miejsce wychowania fizycznego i sportu w działalności OM TUR w latach 1944-1948*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1979, nr 1, s. 25-38; H. Jakubowska, *Związek Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych w Polsce*, „Sport Robotniczy”, t. I, Warszawa 1962, s. 33-48.

¹¹ *Ustawa z dnia 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*, Dz. U., 1948, nr 12, poz. 90. Zob. również: P. Godlewski, *Sowietyzacja sportu w Polsce (1948-1956)*, [w:] *Studia z dziejów kultury fizycznej. Księga Pamiątkowa dla Profesora Bernarda Woltmana*, Gorzów Wielkopolski 2002, s. 448-450; Idem, *Proces upolityczniania sportu w PRL*, [w:] *Z dziejów turystyki i sportu w PRL*, red. T. Jurek, K. Obodyński, S. Zaborniak, Rzeszów 2009, s. 150-151; Idem, *Z ideologicznych problemów kierowania sportem w Polsce w latach 1944-1948*, [w:] *Pokolenia spełnionego obowiązku: studia z dziejów Polski i Polaków w kraju i na obczyźnie w XX wieku, dedykowane Profesorowi Józefowi Garlińskiemu*, red. J. Faryś, R. Nir, M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2004, s. 458-459; Idem, *Sport w Polsce...*, s. 42, 65 n.; A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 68-80; M. Ordyłowski M., Szymański L., *Sport w polityce - polityka w sporcie. Stalinizm w Polsce w latach 1949-1956*, „Człowiek i Ruch” 2000, nr 2, s. 14; H. Laskiewicz, *Pierwsza w Polsce ustawa o wychowaniu fizycznym*, „Kultura Fizyczna” 1963, nr 2, s. 179-181.

¹² Powszechna Organizacja „Służba Polsce” została zlikwidowana w 1955 r. Na jej miejsce w 1958 r. powołano Ochotnicze Hufce Pracy. Na temat działalności „SP” zob. szerzej: K. Danił, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” w latach 1948-1955*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1984, nr 1, s. 81-111; J. Hellwig, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce”*, Warszawa 1977; A. Kiełbicka, *Junacy w służbie Polski Ludowej. Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” do gospodarki i kultury narodowej w latach 1948-1955*, „Studia Historyczne” 1974, z. 2, s. 167-197; W. Gąsiorowski, *Żołnierze z kilofami*, Płock 2001; Ł. Kamiński, *Do roboty!*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 2, s. 23-27; K. Lesiakowski, *Werbunek młodzieży do brygad Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (1948-1955)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 2, s. 155-175; Idem, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948-1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1-2, Łódź 2008; Idem, *Powstanie PO „SP”. Z polityki sta-*

W skład liczącego około 40 osób GUKF wchodziłi reprezentanci kilku ministerstw (m.in. Obrony Narodowej, Zdrowia, Oświaty), delegaci organizacji młodzieżowych, zrzeszeń sportowych i związków zawodowych oraz Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (np. Apolinary Minecki). Powołanie GUKF rozpoczęło proces czystek zarówno w centralnych organach zarządzających sportem, jak i w strukturach terenowych. Tadeusza Kuchara zastąpił aparatczyk partyjny (wcześniej związany z OM TUR) Lucjan Motyka¹³ (wiodącą rolę na „odcinku ideologicznym” odgrywał w tym czasie sekretarz GUKF Henryk Szemberg, adiutant gen. K. Świerczewskiego, pracownik Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego Wojska Polskiego oraz radziecki generał Józef Bordziłowski jako przedstawiciel MON). Ze stanowisk kierowniczych (i nie tylko) na terenie województw, powiatów, ze związków i zrzeszeń sportowych zaczęto usuwać „obcych klasowo” działaczy międzywojennych, oskarżając ich o sprzyjanie „reakcyjnym tendencjom burżuazyjnym w sporcie”. Ich miejsce w odbywającej się na „terenie sporu” walki klasowej pojawiały się młode, aktywne kadry uświadomionych klasowo towarzyszy. Starych, doświadczonych działaczy w związkach i klubach sportowych zastępowano partyjnymi aparatczykami¹⁴. Już w 1947 r. zdelegalizowano gniazda „Sokoła” i organizację YMCA¹⁵. Rok później „zreorganizowano” AZS¹⁶, rozwiązano ZRSP (jego struktury podporządkowano Mię-

---

linowskiej wobec młodzieży polskiej, „Przegląd Nauk Humanistycznych” 2002, nr 1, s. 123-144; L. Szuba, *Pierwsze lata działalności Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”*, „Czasy Nowożytne” 2003, s. 177-203; Idem, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” w latach 1948-1955*, Lublin 2006.

¹³ Lucjan Motyka (1915-2006), z zawodu robotnik budowlany, działacz młodzieżowy, sportowy i państwowy. W II Rzeczypospolitej należał do PPS (1931-1935), a następnie do KPP (do 1937 r.), był więźniem obozu w Berezie Kartuskiej. W 1940 r. ponownie wstąpił do PPS. Po 1945 r. był I sekretarzem KW PPS w Krakowie, sekretarzem KCZZ, przewodniczącym OMTUR, w latach 1948-1949 sekretarzem generalnym ZMP. W okresie stalinizmu był dyrektorem GUKF (do 1950 r.), a następnie pracował w Ministerstwie Kultury i Sztuki. W 1948 r. wstąpił do PZPR, do 1980 r. zasiadał w KC. W latach 1957-1964 był I sekretarzem KW PZPR w Krakowie, później kilkakrotnym ministrem kultury i sztuki, członkiem Ogólnopolskiego Komitetu FJN, posłem do KRN i Sejmu PRL I, II, III, IV, V i VII kadencji, ambasadorem PRL w Pradze, Sofii, Bernie, członkiem RN i ZG ZBOWiD. Por. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944-1991*, Warszawa 1991, s. 400.

¹⁴ Na przykład prezesem Polskiego Związku Tenisowego został Piotr Jaroszewicz, a jego odpowiednikiem w Polskim Związku Piłki Nożnej był gen. Józef Bordziłowski. Por. A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 75.

¹⁵ A. Nowakowski, *op. cit.*, s. 29, 44; A. Pasko, *Likwidacja Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” po 1947 r.*, [w:] *100-lecie Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie-Zlotu Grunwaldzkiego-100-lecie odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie 1910-2010*, red. A. Łopata, J. Fall, Kraków 2010, s. 97-104; Z. Bujnowski, *Próby reaktywowania Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” po 1945 r.*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”*, red. Z. Pawlaczuk, Gdańsk 1996, s. 245-248. Na temat organizacji YMCA por. szerzej: E. Kałamačka, *Działalność polskiej YMCA w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1989, nr 4, s. 77-90; Idem, *Od duszy do ciała-ewolucja programowa Chrześcijańskiego Związku Młodzieży Męskiej YMCA*, „Kultura Fizyczna” 1994, nr 9-10, s. 11-15.

¹⁶ W 1949 r. w miejsce AZS, Akademickiego Związku Morskiego i sekcji „Bratniej Pomocy” powołano Akademickie Zrzeszenie Studentów. Do macierzystej nazwy powrócono dopiero w 1957 r. Por. K. Obodyński, *Rola Akademickiego Związku Sportowego w kształtowaniu się struktur akademickiej*

dzizwiązkowej Radzie Kultury Fizycznej i Sportu przy CRZZ), ZPZS, odgórnemu „zjednoczeniu” uległy również organizacje młodzieżowe (OMTUR, ZMD, ZMW „Wici” i ZMW), tworząc Związek Młodzieży Polskiej¹⁷. Dnia 22 grudnia 1948 r. w nowej strukturze organizacyjnej wychowania fizycznego związki i kluby sportowe podporządkowano pięciu gałęziom zawodowo – resortowym: KCZZ, ZSch, Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, Ministerstwu Obrony Narodowej i AZS¹⁸. Koordynacją wychowania fizycznego i sportu na wsi miała się zajmować Główna Rada Sportu Wiejskiego, której podporządkowano terenowe ogniwa LZS¹⁹. Najniższym ogniwem zrzeszenia były koła sportowe działające w zakładach pracy, dzielnicach, na uczelniach, itd.²⁰ Poza tymi strukturami nie mógł działać żaden klub sportowy, dzięki czemu partia i aparat administracyjno-państwowy uzyskały pełną kontrolę nad polskim sportem.

Proces centralizacji sportu wedle radzieckiego wzorca, a zarazem jego propagandowej ideologizacji (w gruncie rzeczy stalinizacji) nabral tempa po tzw. zjednoczeniu ruchu robotniczego i utworzeniu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (15 grudnia 1948 r.). Doniosłe znaczenie miała uchwała Biura Politycznego KC PZPR z 28 września 1949 r. „W sprawie kultury fizycznej i sportu”, której poświęcić należy nieco więcej uwagi. Już we wstępie podkreślano, że sport i kultura fizyczna są nieodłącznym elementem budowy „podstaw socjalizmu w Polsce Ludowej” wychowania człowieka – „świadomego twórcy nowego, sprawiedliwego ustroju”. W myśl założeń ofensywy ideologicznej przypuszczono totalną krytykę przedwojennych tradycji i doświadczeń w dziedzinie sportu i kultury fizycznej. Pisano:

---

kultury fizycznej w latach 1945-2005, [w:] *Akademicka kultura fizyczna na przełomie stuleci, t. 1: Stan i perspektywa zmian*, red. K. Obodyński, Z. Barabasz, Warszawa 2009, s. 8; R. Wryk, *Narodziny i rozwój Akademickiego Związku Sportowego do roku 1947*, Warszawa 2014, s. 250.

¹⁷ Szerzej na temat ZMP pisali m.in.: M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie: studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006; Idem, *Związek Młodzieży Polskiej a rozwój kultury fizycznej w Polsce w okresie stalinowskim (1948-1956)*, [w:] *Magia sportu i słowa. Tom studiów dedykowany Redaktorowi Bohdanowi Tomaszewskiemu*, red. A. Dobrowolska, M. Szczerbiński, G. Wieczorek, Gorzów Wlkp. 2008, s. 101-114; Idem, *Postawy członków ZMP wobec rzeczywistości epoki stalinizmu*, [w:] „*Jesteście naszą wielką szansą*”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009, s. 48-78; „*My z Zetempe...*”. *Upadek i likwidacja Związku Młodzieży Polskiej (1955-1957)*, opr. M. Wierzbicki, Warszawa 2004; Z.J. Hirsz, *Proces narodzin i początki funkcjonowania ZMP (1948-1950)*, [w:] *Zjednoczenie polskiego ruchu młodzieżowego i powstanie ZMP*, red. Z.J. Hirsz, Białystok 1990; J. Król, *To idzie ... młodość: Związek Młodzieży Polskiej w szkole średniej ogólnokształcącej w latach 1948-1957*, Kraków 2011; Idem, *Związek Młodzieży Polskiej w strukturach średnich szkół ogólnokształcących w Polsce w latach 1948-1957*, „*Dzieje Najnowsze*” 2013, nr 3, s. 63-80.

¹⁸ W KCZZ łączono branżowe związki zawodowe w zrzeszenia sportowe, np. ZS „Kolejarz”, ZS „Górnik”, ZS „Włókniarz”, ZS „Chemik”, ZS „Budowlani”. Przy MON powołano ZS „Legia”, a przy MBP ZS „Gwardia”. Przy ZMP działało jeszcze AZS. Por. P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 117-118.

¹⁹ Por. L. Szymański, *Ze studiów na modelem...*, s. 26; A. Nowakowski, *op. cit.*, s. 46.

²⁰ A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 73-74.

„Sanacyjne rządy wykorzystywały sport dla odwracania uwagi młodzieży i mas pracujących od walki, jaką toczyła klasa robotnicza. Organizacje sportowe kierowane przez sanacyjnych dygnitarzy wychowywały swoich członków w duchu nacjonalizmu i szowinizmu. Nie było dążności do umasowienia wychowania fizycznego. Sport przeznaczony był głównie dla klas posiadających, a sukcesy sportowe utalentowanej młodzieży robotniczej nierzadko wyzyskiwane były przez reakcyjnych 'mecenasów' sportu dla pomnożenia ich dochodów. Zupełnie zaniedbana w dziedzinie kultury fizycznej wieś, celowo utrzymywana w stanie zacofania gospodarczego i kulturalnego i sztucznie przeciwstawiana miastu”²¹.

„Nowa Polska”, z nowym, socjalistycznym, a więc postępowym, sprawiedliwym i „prawdziwie demokratycznym” ustrojem, miała gwarantować każdemu obywatelowi dostęp do kultury fizycznej i sportu.

„Polska zmierzająca do socjalizmu winna być krajem zdrowych ludzi, radujących się życiem, w którym wychowanie fizyczne i sport wyrobiją siłę woli, opanowanie i odwagę, wytrzymałość na trudy i umiejętność zespołowego życia i wysiłku, ludzi przygotowanych do pracy dla ludowej ojczyzny i do obrony w razie potrzeby jej granic. Powszechne wychowanie fizyczne i masowy sport w Polsce Ludowej to pomnożenie sił budowniczych Polski socjalistycznej, to jeden ze środków wychowania społeczeństwa w duchu międzynarodowej solidarności sił postępu, to jeden ze środków walki o trwałą i demokratyczną pokój” – stwierdzano²².

W uchwale potwierdzano zasadność pełnej centralizacji polskiego sportu, podniesienia jego ideologicznej (marksistowskiej) „jakości” wedle radzieckich wzorców. Wskazywano na potrzebę „rozliczenia” się z „burżuazyjnymi” naleciałościami w polskim sporcie, brakiem odpowiedniej atmosfery ideowej, podnoszono problem szkolenia nowych fachowych, a jednocześnie uświadomionych ideowo kadr o wysokim poziomie politycznym i wychowawczym. W sprawach organizacyjnych Biuro Polityczne KC PZPR zapowiadało „poddanie kultury fizycznej i sportu jednolitemu, państwowo – społecznemu kierownictwu kontroli”. Nowo powołany Główny Komitet Kultury Fizycznej przy Radzie Ministrów (GKKF), faktycznie uzależniony od rządzącej partii (Wydział Propagandy i Agitacji KC PZPR) miał odtąd kierować, koordynować i kontrolować kulturę fizyczną i sport, dbać o podniesienie poziomu ideologicznego i fachowego propagandy.

W niespełna trzy miesiące po przyjęciu uchwały Biura Politycznego KC PZPR, Sejm uchwalił „Ustawę o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu”²³. Formalnie

---

²¹ Por. *W sprawie kultury fizycznej i sportu. Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dn. 28 września 1949 r.*, [w:] *O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949-1953*, Warszawa 1954, s. 269-270 [także: *Uchwały i dokumenty w sprawie kultury fizycznej za rok 1950*, Warszawa 1951, s. 10-11].

²² *Ibidem*, s. 270.

²³ *Ustawa z dn. 30 XII 1949 r. o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*, [w:] *Uchwały i dokumenty...*, s. 17-21. Zob. też: A. Zagórska, A. Nowakowski, *Ustawa o kulturze fizycznej w Polsce z 1949 roku* [w:] *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej w Polsce (1918-1989): zagadnienia dydaktyczne dla studentów pedagogiki z wychowaniem fizycznym oraz historii in honorem Zdzisław Pawluczuk*, red. B. Maksimowski, A. Nowakowski, S. Podobiński, Częstochowa 1999, s. 73-85.

powołano wówczas do życia GKKF²⁴. Nowym organem kierował L. Motyka, dotychczasowy szef GUKF²⁵. Od 1951 r. GKKF rozpoczęła likwidację związków sportowych, co w konsekwencji doprowadziło do utraty osobowości prawnej klubów sportowych (stały się ogniwami zrzeszeń sportowych). Do rangi symbolu urosła likwidacja tradycyjnych (jak pisano wówczas „burżuazyjnych”, „sanacyjnych”) nazw klubów: Wisła, Ruch, Lech, czy Polonia. Wzorując się na doświadczeniach radzieckich przyjęto również system nomenklatury kadr (podobnie jak w innych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego), zarówno w centrali, jak i w terenie. Ważne stanowiska w ruchu sportowym obejmowali lojalni wobec PZPR, wyrobieni i uświadomieni ideowo aparatczycy (najczęściej członkowie partii), nierzadko niemający nic wspólnego z kulturą fizyczną i sportem²⁶. Na cyklicznie organizowanych rytualnych, przypominających zebrania sekt religijnych konwentyklach starzy, doświadczeni działacze byli zastraszeni i zmuszani do składania samokrytyki (podobnie jak twórcy filmowi, architekci, plastycy i literaci), zobowiązywali się do bezgranicznej lojalności wobec ideologicznej linii partii, obiecywali podnieść „wydajność pracy” „na odcinku sportu i kultury fizycznej”, wyrzekali się swojej reakcyjnej postawy w przeszłości, uzasadniając dawne zaangażowanie brakiem klasowej świadomości. Pojawiające się często zjawiska pijaństwa wśród sportowców i działaczy, chuligaństwa (dewastowanie obiektów sportowych, celowe niszczenie odzieży, głównie butów) uważano za pozostałość ustroju „burżuazyjno-kapitalistycznego”. Sportowy rytuał uzupełniała biurokratyczna sprawozdawczość, rozdęta statystyka, „ekspertyzy”, obowiązek

²⁴ Założenia organizacyjne związane z funkcjonowaniem GKKF regulowały: *Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 lutego 1950 r.* wraz ze zmianami wprowadzonymi *Zarządzeniem nr 57 Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 marca 1951 r.* Zob. też: E. Małolepszy, *Z dziejów i organizacji...*, s. 92-93; A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 114 n.; B. Ryba, *Podstawy organizacji kultury fizycznej*, Poznań 1989, s. 65- 66; A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 54- 55; L. Szymański, *Model zarządzania...*, s. 334; M. Ordyłowski, L. Szymański, *Sport w polityce, polityka...*, s. 14.

²⁵ W 1951 r. na stanowisku dyrektora GKKF L. Motykę zastąpił Józef Faruga, I sekretarz KW PZPR w Bielsku-Białej, następnie II sekretarz KW PZPR w Białymstoku, I sekretarz KP w Chrzanowie, I sekretarz KW PZPR w Białymstoku, absolwent Szkoły Partyjnej przy KC PZPR. Po nieudanych dla reprezentacji Polski Igrzyskach Olimpijskich w 1952 r. zastąpił go Włodzimierz Reczek, prawnik, przed wojną członek OMTUR, ZNMS, po wojnie w PPS, od 1948 r. członek PZPR (m.in. członek Biura Organizacyjnego KC PZPR), poseł do KRN i Sejmu Ustawodawczego oraz Sejmu I kadencji, dyrektor Spółdzielni Wydawniczej „Wiedza”, wicedyrektor Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, dyrektor GKKF (do 1973 r., od 1960 r. Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki). Sekretarzami GKKF zostali: Edmund Kosman (przedwojenny mistrz Polski w gimnastyce sportowej) i Henryk Szemberg. Zob. P. Godlewski, *Ludzie władzy w GKKF (przed „odnową” po Październiku 1956 r.)* [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 7, red. L. Nowak, Gorzów Wielkopolski 2006, s. 300–302; Idem, *Sport w Polsce...*, s. 155-163, 189-201; A. Pasko, „Menadżerowie” sportu w Polsce w okresie stalinizmu (1949-1956), „Studia Podlaskie” 2009/2010, t. XVIII, s. 224-225.

²⁶ Zob. szerzej: A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 115 n.; Idem, „Menadżerowie” sportu ..., s. 223-236; P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 265-277; M. Ordyłowski, *Kadry - „Oko, ucho i ręka” władzy ludowej w sporcie polskim 1945-1989*, [w:] Idem, *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Zielona Góra 2005, s. 181- 194 [pierwodruk w: *Wokół historii i polityki. Studia z dziejów XIX i XX wieku dedykowane profesorowi Wojciechowi Wrzesińskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Ciesielski, Toruń 2004, s. 301-311].

uczestnictwa w organizowanych planowo spotkaniach, szkoleniach i pogadankach ideologicznych.

Szczególłą rolę nowi władarze sportu przypisywali pracy ideowo-wychowawczej i propagandowej. Sprawy sportu włączono w system planu 6-letniego, podobnie jak poszczególne gałęzie przemysłu. I nie chodziło tylko o rozbudowę infrastruktury sportowej, produkcję sprzętu, ale również, a może przede wszystkim o ostateczną likwidację „starych przyzwyczajeń”, podniesienie poziomu ideologicznego i wzmożenie „czujności klasowej”. Odtąd sport miał być nieodłączną częścią polityki i ideologii. Świadomość klasowa wymuszała upolitycznienie sportu. W tym miała tkwić jego siła i treść²⁷.

Wzorców miały dostarczać doświadczenia radzieckie. Opierając się na zasadzie marksizmu i leninizmu, wykorzystując osiągnięcia nauki radzieckiej należało opracować wytyczne i hierarchię zadań. W depeszy GKKF przesłanej do Wszechzwiązkowego Komitetu dla Spraw Kultury Fizycznej przy Radzie Ministrów ZSRR pisano:

„Wasz olbrzymi dorobek w dziedzinie rozwoju i upowszechniania kultury fizycznej i budowy masowego, przodującego w świecie ruchu sportowego – oparty o granitowe podstawy nauki marksizmu i leninizmu i związany nierozzerwalnie z osiągnięciami budownictwa socjalistycznego jest dla nas niewyczerpanym źródłem wzorców i doświadczeń. Wasz przykład i Wasza braterska pomoc pozwoliły nam na osiągnięcie postępów w dziedzinie upowszechniania kultury fizycznej i budowie masowego ruchu sportowego. Wierzimy głęboko, że rozszerzająca się współpraca sportowców radzieckich i polskich przyczyni się do zacieśnienia braterskiego sojuszu naszych narodów i do wzmocnienia sił obozu, skupionego wokół Wielkiego Stalina – obozu walki o pokój i socjalizm”²⁸.

Na zebraniach aktywu sportowego operowano polityczną nowomową. Do nomenklatury językowej przedostały się sformułowania dotąd od sportu odległe, jak „praca na odcinku”, „produkcja”, „współzawodnictwo”, „normy”. Sportowców należało wychować w duchu „bezgranicznego oddania socjalistycznej ojczyźnie”, „miłości do ZSRR i bratnich narodów” i „nienawiści do Stanów Zjednoczonych”, „kapitalizmu”, „obszarniczej reakcji”, „imperialistycznych ludobójców”. Sugestywne wydają się tutaj słowa wypowiedziane przez sekretarza GKKF Eugeniusza Skrzyпка:

„W celu podniesienia poziomu ideowego i wychowawczego w ruchu sportowym trzeba wychowywać sportowców w duchu bezgranicznej miłości do naszej Ludowej Ojczyzny, rozwijać i wzmacniać przywiązanie do Ludowego Wojska, wychowywać ich w duchu serdecznej przyjaźni do naszego sojusznika – Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowej, rozwijać i umacniać ich solidarność z walczącymi o swoje wyzwolenie i pokój narodami uciskanymi przez imperializm. Demaskować zbrodnicze poczynania imperialistycznych podżegaczy wojennych, aktywizować sportowców (...) Prowadzić pracę wychowawczą wśród sportowców, hartować ich wolę

²⁷ Zob. P. Godlewski, „Kultura fizyczna” – termin i system na usługach marksistowskiej ideologii, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2005, s. 520-527; Idem, *Sport w Polsce...*, s. 17-30; 282-310.

²⁸ *Do Wszechzwiązkowego Komitetu dla Spraw Kultury Fizycznej przy Radzie Ministrów ZSRR*, [w:] *Uchwały i dokumenty...*, s. 57.

zwycięstwa, wytrwałość, aktywność bojową, postawę, koleżeństwo i dyscyplinę (...) osiągnięcia lepszych wyników i nowych rekordów w sporcie, tzn. zmobilizować sportowców do wykonania zadań postawionych przez państwo ludowe na odcinku planu w przemyśle i rolnictwie, na odcinku nauki w szkole²⁹.

Do lutego 1950 r. udało się opracować zestaw ćwiczeń i norm, który stanowił podstawę otrzymania specjalnej odznaki: „Sprawny do Pracy i Obrony”³⁰, a w kwietniu tegoż roku podjęto uchwałę w sprawie tytułów i odznaczeń: „Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej” i „Zasłużony Działacz Sportu”³¹. Wszystkie te odznaczenia wzorowane były na podobnych już wcześniej nadawanych w sporcie radzieckim³². Sportowcy oficjalnie „państwowi-amatorzy” (amatorzy pozostający na „utrzymaniu” państwa) oprócz umiejętności pracy w kolektywie (indywidualne wyniki nie miały takiego znaczenia jak zespołowe), podnoszenia jakości pracy, własnych wyników,

²⁹ E. Skrzypek, *O pracy propagandowej i ideowo-wychowawczej w ruchu sportowym*, [w:] *Uchwały i dokumenty...*, s. 100.

³⁰ Odznaka „Sprawny do Pracy i Obrony” została ustanowiona „dla podkreślenia poważnej roli wychowania fizycznego i sportu w podnoszeniu stanu zdrowotności oraz dla zapewnienia wszechstronnego rozwoju fizycznego Obywateli i przygotowania ich do wydajnej pracy i obrony Ludowej Ojczyzny”. Odznaka przyznawana była w 4 stopniach: stopień dziecięcy- dla wieku od 11 do 14 lat; stopień młodzieżowy- dla wieku od 15 do 18 lat (1950-1952), od 15 do 16 lat (od 1952); stopień I-szy- dla wieku od lat 19 (1950-1952), od 17 lat (od 1952); stopień II-gi- po uzyskaniu stopnia I-szego (1950-1952), od 17 lat (od 1952). Zob. *Uchwała Rady Ministrów z 17 kwietnia 1950 w sprawie ustanowienia odznaki „Sprawny do Pracy i Obrony”*, M. P. z 1950 r., nr 61, poz. 713; *Uchwała nr 746 Rady Ministrów z 10 września 1952 zmieniająca uchwałę z dnia 17 kwietnia 1950 w sprawie ustanowienia odznaki „Sprawny do Pracy i Obrony”*, M.P. z 1952, nr 80, poz. 1291. Także: *Uchwała Rady Ministrów z dnia 17 IV 1950 r. o Odznace Sprawności Fizycznej*, [w:] *Uchwały i dokumenty...*, s. 43-44.

³¹ Odznaczenie „Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej” można było otrzymać za szczególnie osiągnięcia w upowszechnianiu kultury fizycznej i sportu, podnoszenie poziomu ideowego i wychowawczego oraz działalności naukowo-badawczej lub metodycznej na niwie sportowej. Tytuł i odznaczenie: „Zasłużony Mistrz Sportu” nadawano wybitnym, a zarazem zasłużonym sportowcom i działaczom sportowym. Por. *Uchwała Rady Ministrów z dnia 17 kwietnia 1950 r. o ustanowieniu i nadawaniu tytułu i odznaczenia „Zasłużonego Działacza Kultury Fizycznej” i „Zasłużonego Mistrza Sportu”*, M. P. z 1950 r., nr 45, poz. 512; S. Oberleitner, *Odznaki honorowe (resortowe) PRL 1944-1989*. Rzeszów 2000, s. 108-110. Uchwałą GKKF z 19 VII 1950 r. odznaczenie „Zasłużony Mistrz Sportu” otrzymali: Jadwiga Jędrzejewska, Jadwiga Głazewska, Stanisław Marusarz, R. Verey, Antoni Morończyk, Helena Rakoczy, Zbysław Stawczyk, Franciszek Szymura, Edward Adamczyk, Godfried Gremłowski, Zygmunt Fokt, Rudolf Toboła, Florian Grzechowiak, Jerzy Jurowicz i Gerard Cieślik. Za: *Uchwała nr 35 Prezydium GKKF z dnia 19 lipca 1950 r. w sprawie nadania odznaczeń „Zasłużony Mistrz Sportu”*, [w:] *Uchwały i dokumenty...*, s. 46-47.

³² Zob. np.: Z. Dall, *Kultura fizyczna i sport w ZSRR*, Warszawa 1953; A. Wohl, *Socjalistyczny model sportu*, „Kultura Fizyczna” 1979, nr 7, s. 6-9; Idem, *50 lat kultury fizycznej w ZSRR. Rozważania i wnioski*, „Sport Robotniczy”, t. IV, 1968, s. 13-48; Idem, *50 lat kultury fizycznej w ZSRR*, „Kultura Fizyczna” 1967, nr 11, s. 497-505; W. Reczek, *Radziecka kultura fizyczna przoduje światu*, „Świat” 1953, nr 28, s. 5; S. Wołoszyn, *Lenin a rozwój nauk o kulturze fizycznej w ZSRR*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1970, nr 3, s. 3-18; Idem, *Nauki o wychowaniu fizycznym i sporcie w ZSRR*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1970, nr 9, s. 1-7. Także: A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 136-137; Idem, *Spoleczno-polityczne aspekty sportu w ZSRR i krajach bloku socjalistycznego do 1989 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2011, z. 10, s. 120.

uczęszczania na treningi mieli być przede wszystkim wzorowymi obywatelami: na bieżni, stadionie i narciarskim stogu, w domu rodzinnym, w pracy i w szkole. Mieli aktywnie udzielać się w pracy społecznej i ideologicznej. Stąd po 1949 r. podobnie jak „ludzie kultury” gościli z prelekcjami połączonymi z zawodami lub pokazami sportowymi w miastach, miasteczkach i wsiach, w spółdzielniach i kombinatach rolniczych, zakładach pracy, fabrykach, zachęcając „szerokie masy” do dbałości o kulturę fizyczną. Sportowe kadry (sportowcy, działacze, *etc.*) wypełniali swoją obecnością kalendarz świąt państwowych: Święto Pracy (1 maja); święto ogłoszenia Manifestu PKWN (22 lipca), Dzień Zwycięstwa (9 maja), Święto Ludowego Wojska Polskiego (12 października), Rocznice Rewolucji Październikowej (7 listopada), Dzień Kobiet (8 marca), jubileuszowe uroczystości urodzin wodzów rewolucji: Lenina, Stalina, święta branżowe, np.: Dzień Metalowca (marzec), Dzień Hutnika (maj), Dzień Chemika (czerwiec), Dzień Spółdzielczości (czerwiec), Dzień Kolejarza Polskiej Ludowej (wrzesień), Dzień Górnika (grudzień), Dzień Odlewnika (grudzień) oraz Święto Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa (7 października). Sportowcy brali także czynny udział w społecznych akcjach zbierania podpisów pod apelem sztokholmskim (1950), pomocy ofiarom wojny w Korei, wspierali inicjatywy Polskiego Komitetu obrońców Pokoju.

Propagandzie państwowo-partyjnej nie wystarczały już „dowody” na rozwój polskiego przemysłu, likwidację nędzy na wsi, powstające od podstaw polskie fabryki, huty, kopalnie, nowe szkoły, autostrady, linie kolejowe, teatry i kina. Nie chodziło bowiem o środki materialne i namacalne świadectwa budowy socjalizmu, ale o „emocjonalne momenty”: ofiarność, karność, dyscyplinę pracy, wydajność, ideowość. Słowem o wychowanie „obywatela – żołnierza – sportowca”, ukształtowanego ideologicznie, świadomego klasowo, zdolnego do ponoszenia wysiłku budowy socjalizmu, a zarazem sprawnego i ofiarnego obrońcę granic państwa³³.

Ukształtowaniu takiego wizerunku sportowca służyć miała ofensywa propagandowa. Już w słynnej uchwale Biura Politycznego KC PZPR z września 1949 r. zwracano uwagę na potrzebę podniesienia poziomu ideologicznego i fachowego propagandy, szerszego wykorzystania wydawnictw („sportowych agitek” i prasy „branżowej”), prasy, radia i telewizji „dla popularyzacji osiągnięć i doskonalenia wychowania fizycznego i ruchu sportowego³⁴”. Także w kolejnych uchwałach i rezolucjach GKKF domagano się od działaczy sportowych i samych sportowców, sędziów i trenerów większej aktywności w organizowaniu odczytów, prelekcji referatów, „ideowych lekcji instruktazowych” połączonych z pokazami sportowymi. Zarządzono, aby na boiskach, w halach sportowych, na pływalniach, w świetlicach wiejskich i fabrycznych, domach kultury wywieszać gazetki, fotogazetki, afisze, plakaty i plansze okraszone

---

³³ Szerzej na temat wizerunku jednostki w propagandzie PRL pisze M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym. Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej Polski Ludowej i PRL 1944-1956*, Lublin 2009.

³⁴ *W sprawie kultury fizycznej...*, s. 274.

hasłami popularyzującymi masowy sport, rozpowszechniać wiersze i pieśni sławiące sportowe osiągnięcia Polski Ludowej i ZSRR³⁵.

Szczególną rolę przypisywano filmowi (zwłaszcza dokumentalnemu), wcześniej nieco niedocenionemu. Szybko zdano sobie sprawę, że film może okazać się skutecznym narzędziem propagandy, atrakcyjnym wizualnie, łatwo docierającym do masowej widowni, a zarazem niezwykle popularnym w społeczeństwie³⁶. W pierwszych latach powojennych i okresie stalinizmu rolę taką spełniały wydania Polskiej Kroniki Filmowej (PKF)³⁷.

³⁵ Zob. np. *Uchwała GKPF w sprawie pracy propagandowej i ideowo-wychowawczej w ruchu sportowym*, [w:] *Uchwały i dokumenty...*, s. 111.

³⁶ Stan badań w tej materii jest nadal niezadowolający. Spośród monografii i prac przyczynkarskich (głównie rozdziałów w pracach zbiorowych) na szczególną uwagę zasługują: J. Mosz, *Sfilmować ruch. Sport w filmie krótkometrażowym*, Warszawa 2003 [autor co prawda dokonał analizy filmów dokumentalnych, ale szczególną uwagę zwrócił na ich walory artystyczne i estetykę]; Idem, *Sport w filmie*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, red. Z. Krawczyk, Warszawa 1997, s. 303-322; D. Wierski, *Sport w polskim kinie 1944-1989*, Gdańsk 2014 [analiza obejmuje głównie produkcje fabularne. Filmy dokumentalne, w tym wydania PKF autor potraktował marginalnie]. Zob. też: T. Wolsza (rec.) D. Wierski, *Sport w polskim kinie 1944-1989*, Gdańsk 2014, „Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały” 2015, t. 13, s. 292-296]; K. Kentla, *Film sportowy w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1975, nr 1, s. 83-128; J. Szczutowaska, *Sport jako źródło inspiracji filmowców w PRL w latach 70. XX wieku*, [w:] *Spoleczne zmagania ze sportem*, red. Ł. Rogowski, R. Skrobaczki, Poznań 2011, s. 101-116; D. Skotarczak, *Tematyka filmowa w kinie PRL*, [w:] *W kręgu kultury PRL. Sport*, red. K. Bittner, D. Skotarczak, Poznań 2015, s. 177-186; M. Talarczyk-Gułaba, *Dorota Stalińska - jako filmowa ikona sportu*, [w:] *Ibidem*, s. 187-196; J. Nowakowski, *Wizerunek i funkcja wschodnich sztuk walki w polskim filmie w kontekście orientalizmu*, [w:] *Ibidem*, s. 197-206; M. Stasiak, *Między „homo faber” a „homo ludens”. Wzorzec bohatera sportowego w polskich mediach w latach 1949-1955*, [w:] *Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, red. T. Gąsowski, S. Bielański, Kraków 2009; M. Czubaj, *Polska-Anglia na Wembley, czyli piłka na ekranie*, [w:] *30 najważniejszych programów TV w Polsce*, red. W. Godzic, Warszawa 2005; P. Marchwiany, *Sport w mediach. Konteksty społeczne i kulturowe*, Wrocław 2012; *Sport w mediach*, red. M. Jarosz, P. Drzewiecki, P. Płatek, Warszawa 2013. Incydentalnie o związkach i relacjach między filmem (szerzej kinematografią i telewizją) a sportem traktują: M. Bogunia-Borowska, *Fenomen telewizji. Interpretacje socjologiczne i kulturowe*, Kraków 2012; P. Kowalski, *Portretowy Olimp. Rzecz o polskiej kulturze masowej lat siedemdziesiątych*, Wrocław 1988; W. Lipoński, *Sport, literatura, sztuka*, Warszawa 1973; *Media-eros-przemoc. Sport w czasach popkultury*, wybór, wstęp i oprac. A. Gwóźdź, Kraków 2003.

³⁷ Na temat PKF pisali m.in.: M. Cieśliński, *Piękniej niż w życiu. Polska Kronika Filmowa 1944-1994*, Warszawa 2006; Idem, *Polska Kronika Filmowa. Podglądanie PRL-u*, Olszanica 2016; Idem, *Polska Kronika Filmowa 1945-1955. W kleszczach urzędniczych decyzji*, [w:] *Realizm socjalistyczny w Polsce z perspektywy 50 lat*, red. S. Zabierowski, Katowice 2001, s. 244-257; Idem, *Realizm i kreacja. Redagowanie Polskiej Kroniki Filmowej w latach 1956-1970*, „Kwartalnik Filmowy” 2005 nr 49-50; Idem, *Personalalia. Z historii PKF*, „Kino” 2000, nr 10; Idem, *Od kohabitacji do nienawiści. Kronika Filmowa w potyczkach z Kościołem Katolickim (1946-1951)*, „Kwartalnik Filmowy” 2015, nr 92, s. 76-86; J. Urbania, *O sposobie realizowania „Polskiej Kroniki Filmowej” w latach czterdziestych*, [w:] *Estetyka i struktura dzieła filmowego*, red. J. Trznadłowski, Wrocław 1987, s. 203-213; Idem, *Polska Kronika Filmowa*, „zimna wojna” i świat. *O zmienności ekranowego obrazu*, [w:] *Film: obraz-język-wyobraźnia-idea*, red. J. Trznadłowski, Wrocław 1994, s. 213-231; Idem, *Polska Kronika Filmowa. O autentyczności wielofunkcyjnym*, „Studia Filmoznawcze” 1979, nr 1; Idem, *Kroniki Filmowe czasów wojny (fragment większej całości)*, „Studia Filmoznawcze” 1986, nr 5; Idem, *Polska Kronika Filmowa: pierwsze lata*, „Studia Filmoznawcze” 1992, nr 9; Idem, *Polska Kronika Filmowa 1944-1949. Problemy dokumentacji i transfor-*

Genezę PKF należy wiązać z powstałą już w 1943 r. „frontową” Wytwornią Filmową Wojska Polskiego – tzw. Czołówką Filmową. Był to powołany przez Związek Patriotów Polskich specjalny oddział filmowców sformowany przy 1 Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki³⁸. W listopadzie 1944 r. rozkazem naczelnego dowódcy WP, gen. Michała Roli-Żymierskiego w miejsce Czołówki utworzono Wytwornię Filmową Wojska Polskiego, która podlegała bezpośrednio Głównemu Zarządowi Polityczno-Wychowawczemu Wojska Polskiego³⁹.

---

macji rzeczywistości, Uniwersytet Wrocławski 1984 [niepublikowana dysertacja doktorska w zbiorach Biblioteki Głównej UW]; *Historia polskiego filmu dokumentalnego (1945-2014)*, red. M. Henrykowska, Poznań 2018, s. 701-726; K. Małcużyński, *Jubilatce na szczęście nie dostojnej. Z okazji 500 numerów PKF*, „Film” 1955, nr 1; J. Toeplitz, *Polska Kronika Filmowa-dorobek XX-lecia*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1964, nr 3; W. Malicka, *Wrocław w Polskiej Kronice Filmowej. Nowe miasto i nowi mieszkańcy w propagandzie państwowej, 1945–1970*, Kraków 2012 [zwłaszcza ss. 19–33]; R. Bláha, *Z kuchni do kopalń – wizja kobiecości w Polskiej Kronice Filmowej w latach 1947-1955*, „Acta Humana” 2017, nr 7, s. 144-155; J. Rabiński, *Obraz Stanów Zjednoczonych Ameryki w Polskiej Kronice Filmowej 1948-1953*, „Studia Humanistyczne” 2011, t. LIX, z. 2, s. 171-196; M. Stebach, J. Piotrowski, *Obraz ludności niemieckiej w Polsce w materiałach propagandowych Polskiej Kroniki Filmowej w latach 1945–1956*, [w:] *Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce w latach 1945–1989*, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum, Warszawa 2016, s. 373-385; L. Jędrzejski, *Polska Kronika Filmowa w latach 1945-1968 jako medium partyjne. Zarys problemu*, „Polityka i Społeczeństwo” 2017, nr 1 (15), s. 158-170; Idem, *Wizerunki kobiet w Polskiej Kronice Filmowej w latach 1949-1953 (Zarys problemu)*, „Polityka i Społeczeństwo” 2015, nr 2 (13), s. 87-97; P. Szulc, *Szczecin w obiektywie Polskiej Kroniki Filmowej*, „Szczeciner. Magazyn Miłośników Szczecina” 2012, nr 2, s. 148–151; K. Siwoń, *Muzyka w służbie konwencji. Tygodnik Polskiej Agencji Telegraficznej i Polska Kronika Filmowa lat 1945-1955. Dwie wariacje na ten sam temat?*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa UJ. Nauki Humanistyczne” 2013, z. 2 (7), s. 103-117; J. Orzeł, *Polska Kronika Filmowa-dokument z dziejów propagandy*, [w:] *Słowo, obraz, dźwięk w edukacji historycznej*, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Toruń 2010, s. 69–74; A. Łysakowska, *Krajowy Festiwal Piosenki Polskiej w Opolu w obiektywie Polskiej Kroniki Filmowej*, [w:] *W kręgu kultury PRL. Muzyka. Konteksty*, red. K. Bittner, D. Skotarczak, Poznań 2016, s. 381-388; G. Nastalek, *Polski film dokumentalny wobec katolicyzmu w latach 1945-1956. Analiza wybranych przykładów*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2013, nr 2 (23), s. 133-144; J. Walewska, *Co z jakością? O tym, jak Kronika Filmowa wraz z „Trybuną Ludu” walczyły o dobre i tanie radio dla każdego*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2017, nr 1 (31), s. 64-84; K. Gajewski, *Polska Kronika Filmowa 1966. Walka z Millenium*, [w:] *Rok 1966. PRL na zakręcie*, red. K. Chmielewska, G. Wołowicz, T. Żukowski, Warszawa 2014, s. 69-84. Sporo interesujących informacji na temat filmu dokumentalnego, w tym magazynu PKF czytelnik odnajdzie również w monografiach: *Chelmska 21. 50 lat Wytwórni Filmów Dokumentalnych i Fabularnych w Warszawie*, red. B. Janicka, A. Kołodyński, Warszawa 2005 [tam art. M. Cieślińskiego, *Polska Kronika Filmowa. Między polityką a sztuką*]; E. Zajiček, *Film Polski. Ekonomika i organizacja produkcji*, Warszawa 1983; J. Lemann-Zajiček, *Kino i polityka. Polski film dokumentalny 1945-1949*, Łódź 2003.

³⁸ W styczniu 1944 r. ukazała się pierwszy numer Czołówki Filmowej „Polska Walcząca”. Podporządkowano ją Ministerstwu Informacji i Propagandy Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, personalnie zaś Stefanowi Jędrzychowskiemu z Polskiej Partii Robotniczej. Główny zadaniem była rejestracja sytuacji na froncie, a także dokumentacja życia na wyzwolonych terenach. Kolejny numer „Polski Walczącej” ukazał się dopiero jedenaście miesięcy później - w listopadzie 1944 r., w lubelskim kinie Apollo. Ta prawie dwudziestominutowa montażowa składanka zawierała informacje z frontu, werbunku 4 Dywizji Piechoty im. J. Kilińskiego oraz reportaż z odnalezienia dzieła Jana Matejki w jednej z podlubelskich wsi.

³⁹ Dnia 1 XII 1944 r. ukazał się pierwszy numer PKF. Redaktorem naczelnym został Jerzy Bossak, jego zastępcą Ludwik Perski, reżyserem-montażystą Waław Kaźmierczak. Autorami komentarzy byli:

Początkowo PKF, najczęściej określana mianem „tygodnika filmowego” ukazywała się nieregularnie, niekiedy co pięć dni, innym razem nawet z prawie dwumiesięcznym opóźnieniem, w zależności od rozwoju wydarzeń na froncie. Od wiosny 1945 r. sytuacja zaczęła się stabilizować. Łącznie w 1945 r. ukazało się 36 zwykłych (w tym 6 monotematycznych) i 5 specjalnych wydań Kroniki. W jednym numerze umieszczano zazwyczaj od 6 do 10 tematów. W latach 1945–1946 PKF obejrzało około 4–5 milionów widzów, a więc znacznie więcej niż było wówczas czytelników prasy codziennej. W 1946 r. w PKF pracowało 15 reżyserów i 12 operatorów. Trzeba pamiętać, że w tzw. latach pionierskich istniała symbioza filmu dokumentalnego i kroniki. Znaczna część filmowych dokumentów ukazywała się jako wydania specjalne PKF. W 1946 r. wyemitowano 45 numerów PKF, 3 numery Przeglądu Wojskowego PKF, 3 numery Przeglądu Sportowego PKF i 10 filmów dokumentalnych (z łącznej liczby 33 za ten rok kalendarzowy). W niespełna trzy lata później produkcja nieznacznie wzrosła: 52 numery PKF, 30 wydań specjalnych (lub periodycznych) i 35 filmów dokumentalnych. Osiem lat później – w 1957 r. kronika ukazywała się regularnie dwa razy w tygodniu w 11 minutowych wydaniach A (trafiały do wszystkich kin w kraju) i B (wydanie kopiowane na taśmę szeroką). W PKF pracowało wówczas od 12 do 15 operatorów i zbliżona liczba reżyserów⁴⁰.

Początkowo Czołówka Filmowa Wojska Polskiego, a następnie PKF koncentrowała swoją uwagę na reportażach z frontu, postępującej ofensywie 1 i 2 Armii WP oraz Armii Radzieckiej (1 Frontu Białoruskiego i 1 Frontu Ukraińskiego) i problematyce okołowojennej. W późniejszych latach konsekwentnie starano się również

Bossak i Rojewski, operatorami: Adolf i Władysław Forbertowie, Stanisław Wohl, Olgierd Samucewicz, Ludmiła Niekrasowa i Eugeniusz Jefimow. Większość poza ściągniętymi z *Sojuzkina*: Jefimowem, Niekrasową i Samucewiczem, wcześniej związana była z lewicującym (ale nie komunistycznym) Stowarzyszeniem Miłośników Filmu Artystycznego „Start”. Później do ekipy Kroniki dołączyli jeszcze m.in.: Stefan Bagiński, Antoni Bohdziewicz, Stanisław Ryszard Dobrowolski, Seweryn Kruszyński, Stanisław Rodowicz, Jarosław Brzozowski, Franciszek Fuchs, Henryk Makarewicz, Sergiusz Sprudin, Bogusław Lambach i Karol Szczeciński. Pierwszymi lektorami PKF byli: Władysław Hańcza, Jerzy Pichelski, Feliks Żukowski, Kazimierz Rudzki i od 1946 r. Andrzej Łapicki, zaś autorami komentarza: J. Bossak (ps. Jerzy Szelubski), Karol Małcużyński, L. Perski, rzadziej: A. Bohdziewicz, J. Kott, T. Makarczyński, J. Rojewski, K. Swinarska, E. Cękański. Obok „centrali” łódzkiej PKF, powstały placówki terenowe: ośrodek stołeczny (bracia Forbertowie, Wawrzyniak, Szczeciński), oraz sieć korespondentów w: Poznaniu (Zdzisław Śluzar), Krakowie (Jarosław Brzozowski), na Wybrzeżu (Sprudin) i Śląsku (Makarewicz i Lambach). Por. Z. Pitera, *Nasi filmowi kronikarze*, „Film” 1947, nr 9–10; K. Małcużyński, *Jubilatce na szczęście nie dostojnej. Z okazji 500 numerów PKF*, „Film” 1955, nr 1; Idem, *Styl i zespół*, „Film” 1962, nr 12; S. Wohl, *W Chełmie i Lublinie*, „Film” 1969, nr 28/29; A. Piekutowski, *Żywa pamięć. Rozmowa z Andrzejem Kołodyńskim*, „Kino” 2000, nr 7–8; A. Kołodyński, *Sztuka żywej dokumentacji. O PKF*, „Fotografia” 1962, nr 10; W. Świeżyński, *Film dokumentalny*, [w:] *Historia filmu polskiego, t. III: 1939-1956*, red. J. Toeplitz, Warszawa 1974, s. 102; M. Cieśliński, *Piękniej niż w życiu...*, s. 31-32; J. Urbaniak, *O sposobie realizowania...*, s. 204; *Historia polskiego filmu dokumentalnego (1945-2014)*..., s. 702.

⁴⁰ Prawie połowa zamieszczonych w dokumentach materiałów dotyczyło Warszawy, ponad 30% województw, gdzie istniały punkty korespondencyjne (Poznań, Kraków, Wrocław, Gdańsk i Katowice), zaś około 20% reszty kraju. Jeśli chodzi o problematykę krajową największą uwagę poświęcano sprawom nauki i techniki (ok. 30%), kultury i oświaty (ok. 20%), polityce (ok. 10%), sportowi i rozrywce (ok. 15%) i sprawom młodzieży (ok. 10%). Łącznie PKF obejrzało około 250 milionów widzów.

poruszać sprawy odbudowy zniszczonego kraju (infrastruktury, gospodarki, kultury), zagospodarowania Ziemi Odzyskanych, relacjonowano wydarzenia sportowe, naukowe, zamieszczano reportaże z zagranicy. Kolejne niejednolite tematycznie wydania Kroniki uzupełniały nurzące, bardzo oficjalne w swojej treści i formie sprawozdania filmowe (z wizyt, uroczystości, jubileuszy, świąt państwowych, branżowych, *etc.*), reportaże łączące bezpośrednią obserwację, informację z wyjaśnianiem zjawisk (zazwyczaj społecznych), impresje poetyckie i publicystykę filmową, z założenia najbardziej podatną na wpływy propagandy.

Nowy film dokumentalny, jak tłumaczył w 1945 r. Jerzy Bossak, miał być przede wszystkim „sejsmografem aktualnych potrzeb społecznych”⁴¹. I choć nie wspominał o polityczności wprost, to narodziny powojennego filmu nie mogły być od polityki wolne. Od 1945 r. stałym elementem PKF były reportaże sportowe oraz dodatek – „Przegląd Sportowy”. Należy jednak podkreślić, że tematyka sportowa w interesującym nas okresie nigdy nie była dla decydentów filmowych i kadry realizacyjnej najważniejsza. W czasach stalinizmu sprawom sportu poświęcano zaledwie około 5% realizacji filmowych PKF, w tym 20% zajmowały reportaże z wydarzeń zagranicznych (80% to tematyka rodzima)⁴². Zwiększenie objętości kroniki nie musiało oznaczać większego zainteresowania sportem. Na przykład w 1951 r., gdy trzykrotnie w porównaniu z 1945 r. wzrosła objętość materiałów zamieszczanych w PKF, dwukrotnie zmalała zawartość filmów o tematyce sportowej. Do 1956 r. sytuacja ta nie uległa zmianie. Po październiku 1956 r. sportowi i kulturze fizycznej (łącznie z rozrywką) poświęcano już około 15% materiałów, ale dopiero w dekadzie Edwarda Gierka problematyka sportowa stała się bardzo popularna (zwiększono zwłaszcza produkcję materiałów z zagranicy)⁴³.

Analizując materiał sportowy PKF pod względem tematycznym (dyscyplin i imprez sportowych) zdecydowanie najwięcej miejsca poświęcono sportom zespołowym – „kolektywnym” (np. piłka nożna, siatkówka, kolarstwo – Wyścig Pokoju, żużel – zawody motorowe), boksowi, lekkoatletyce, gimnastyce sportowej, znacznie rzadziej zawodom: szybowcowym, spadochronowym (filmy instruktażowe), strzeleckim, tenisowi czy żeglarstwu. Specjalne wydania PKF najczęściej dotyczyły imprez o zasięgu międzynarodowym – np. Wyścig Pokoju, Mistrzostwa Europy w boksie (1953 r.), mecze międzypaństwowe (piłka nożna, siatkówka, żużel, lekkoatletyka) oraz współzawodnictwu (np. Ogólnopolska Spartakiada z 1951 r.). Cenne dla historyka okazać się mogą również reportaże kreujące wizerunek sportowca – budowniczego socjalizmu (np. Feliks Stamm, Alfred Smoczyk, Florian Kapała, polscy bokserzy wracający z Igrzysk Olimpijskich w Helsinkach), uczestniczącego w ideowych pogadankach w zakładach pracy i fabrykach, jak również ukazujące go w perspektywie prywatnej (np. w otoczeniu rodziny).

⁴¹ *Film i propaganda*, „Biuletyn Informacyjny Filmu Polskiego” 11 X 1945 [wyd. specjalne].

⁴² Zob. M. Cieśliński, *Piękniej niż w życiu...*, s. 68.

⁴³ Por. J. Mosz, *Sfilmować ruch...*, s. 60, D. Wierski, *Sport w polskim...*, s. 108.

Jedną z dyscyplin priorytetowych nie tylko dla rządzącej partii, ale i kibiców sportowych w Polsce Ludowej była piłka nożna (klubowa i reprezentacyjna). Ogromnym zainteresowaniem już od czasów międzywojennych cieszyły się spotkania derbowe między krakowską Wisłą a Cracovią. W 1948 r. PKF pokazała reportaż z pierwszego po wojnie meczu barażowego o mistrzostwo Polski między tymi klubami. Mecz rozegrano na boisku cieszącej się bogatą międzywojenną tradycją Garbarni Kraków (od 1949 r. Związkowiec Kraków). Spotkanie zakończyło się zwycięstwem Cracovii 3:1, ale nie to było najważniejsze. Operatorzy kamery starali się przede wszystkim ukryć skandaliczne warunki w jakich odbywało się spotkanie, mimo sugestywnego głosu lektora: „Pokryte błotem boisko nadawałoby się raczej do kąpieli borowinowej”. O wiele ważniejsze dla realizatorów dokumentu były wypełnione po brzegi trybuny, na których oprócz starych, wiernych kibiców obu drużyn wymachujących marynarkami i czapkami, można było zauważyć żołnierzy LWP, KBW i milicjantów wyraźnie ubolewających nad porażką gwardzistów (od 1949 r. Wisła została zmuszona do zmiany nazwy na ZS Gwardia Kraków)⁴⁴. Krakowskiej piłce nożnej poświęcono również dodatek sportowy PKF z lipca 1956 r. W teatrze im. Juliusza Słowackiego, udekorowanym czerwonymi sztandarami, portretami wodzów rewolucji, hasłami promującymi socjalistyczny sport masowy, odbywały się wówczas uroczystości 50-lecia KS „Cracovia”⁴⁵. Wśród zaproszonych gości, przy stole prezydialnym zasiedli lokali dygnitarze z KW PZPR, działacze sportowi, trenerzy i legendarni sportowcy Cracovii. Gościem honorowym imprezy był Włodzimierz Reczek, przewodniczący GKKF. Niemal cały reportaż koncentrował się na wręczeniu Złotego Krzyża Zasługi działaczom sportowym i dekoracji sztandaru drużyny. Wśród odznaczonych znalazł się również klubowy szatniarz Wiecheć – robotnik, fan futbolu, wiernie oddany swojej drużynie. Klamrą zamykającą historię i współczesność były zdjęcia z meczu Cracovii z Wisłą (mecz zakończył się remisem 2:2) oraz rozmowa legendarnego bramkarza „pasów” Józefa Lustgartena (byłego legionisty Piłsudskiego, sędziego, honorowego członka PZPN, więźnia sowieckich łagrów) z piłkarzami⁴⁶. Ekipa PKF gościła także na towarzyskim meczu między futbolistami z Polski i Danii. Przebieg meczu i jego ostateczny wynik (Polska przegrała 2:1) nie przykuwał uwagi operatorów kroniki. Skoncentrowali oni swoją uwagę na odbudowanym po wojnie Stadionie Wojska Polskiego (dawniej Stadion Miejski Legii Warszawa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego) i emocjonalnych reakcjach kibiców. Radość po strzelonej bramce, przepychanki i bójki kibiców przeplatają się tutaj ze smutkiem po przegranej. W tle widz

⁴⁴ Archiwum Wytwórni Filmów Dokumentalnych w Warszawie [dalej: AWFd], PKF 51/48, *Mecz piłki nożnej Wisła-Cracovia*.

⁴⁵ Klub od 1949 r. kilkakrotnie zmieniał nazwy: 1949 – Związkowy Klub Sportowy Ogniwo Kraków; 1950 – Związkowe Koło Sportowe Ogniwo MPK Kraków; 1952 – Terenowe Koło Sportowe Ogniwo MPK Kraków; 1954 – Terenowe Koło Sportowe Sparta Kraków. W 1955 r. powrócono do starego, tradycyjnego „szyldu”.

⁴⁶ AWFd, PKF 28/56, Dodatek sportowy PKF nr 10, *50 lat Klubu Sportowego Cracovia*. Zob. też: M. Kozłowski, *Naród Wybrany – Cracovia Pany. Z wielokulturowej historii polskiego sportu*, Warszawa 2015, s. 16-18; J. Kukulski, *Pierwsze Mecze... Pierwsze Bramki*, Kraków 1988, s. 303.

dostrzega powiewające flagi państwowe, portrety wodzów rewolucji i generacji (np. marszałka Konstantego Rokossowskiego). Sugestywne są ostatnie kadry, na których widzimy zdewastowane ławki i zaśmiecony stadion – symbol „reprezentacyjnego śmietnika”⁴⁷. Do rangi wielkiego wydarzenia sportowego urastał mecz rozegrany w listopadzie 1953 r. między *Spartakiem* Moskwa a Unią Chorzów (wcześniej Ruch). Ponownie przegrana Polaków nie miała większego znaczenia, tym bardziej że kibice mieli z takim samym zaangażowaniem dopingować bratnią „radziecką *kamandę*”. Twórcy reportażu do minimum ograniczyli bezpośrednią relację ze spotkania, ekspozując wystrój stadionu (powiewające flagi i sztandary, portrety wodzów komunizmu) i lożę honorową, na której zasiedli specjaliści goście: ambasador ZSRR w Warszawie Gieorgij Popow, marszałek Rokossowski, premier Józef Cyrankiewicz i Stefan Jędrzychowski (wówczas wicepremier i członek KC PZPR)⁴⁸. Odmianą, reportersko stonowaną optykę dostrzec można w dokumencie PKF z 1954 r., przedstawiającym mecz piłkarski między Unią Chorzów a *Dynamem* Kijów. W odróżnieniu od podobnych obrazów czasów stalinizmu mamy tutaj do czynienia z obiektywną relacją ze spotkania. Zbiorowym bohaterem uczyniono zwycięskich Polaków (piłkarzy chorzowskich), indywidualnym – zdobywców bramek: Eugeniusza Pola, Henryka Alszera, Franciszka Tima, Jerzego Wyrobka i Czesława Suszczyka⁴⁹.

Kamera PKF towarzyszyła również siatkarzom radzieckim, którzy w grudniu 1952 r. odwiedzili Warszawę. Trwający nieco ponad dwie minuty dokument zredagowany przez Helenę Lemańską, nie był jednak typową relacją z meczu z Polakami. Nie ma tutaj mowy o sportowej rywalizacji. Ważniejsze okazały się bezpośrednie przygotowania do meczu, rozgrzewka, powitanie drużyny, koleżeńskie rozmowy z radzieckimi zawodnikami i reakcje widzów, kibicującej obu drużynom. Finał to zbliżenie kamery na radosną widownię, wymachującą transparentem „Niech żyje Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego”⁵⁰. W podobnej konwencji utrzymany jest siedemnastosekundowy reportaż z pierwszych po wojnie mistrzostw Europy kobiet w siatkówce, rozegranych w 1949 r. w Pradze. Infrastruktura turnieju nie wyglądała najlepiej. Mecze rozgrywano pod gołym niebem, a kibice oglądali spotkania na stojąco. Realizatorzy kroniki starali się te organizacyjne niedociągnięcia zneutralizować poprzez propagandowy obraz osiągnięć socjalistycznego ruchu sportowego. Widz miał okazję zobaczyć transparenty (np. „Ludowe Demokracje witają siatkarzy”), portrety Stalina i Klementa Gottwalda – prezydenta Czechosłowacji, pierwszego sekretarza KC KPCz. Sam zapis meczu między reprezentantkami Polski i Czechosłowacji przeplatany był kadrą ukazującymi emocjonalne reakcje żeńskiej kadry radzieckiej, głównych faworytów mistrzostw⁵¹. Warto przypomnieć, że wśród ekip, które zajęły pierwsze siedem miejsc w turnieju tylko jedna pochodziła z Europy Zachodniej – Holandia, która zajęła ostatnie miejsce (nie wygrała nawet jednego seta).

⁴⁷ AWF, PKF 27/49, *Mecz piłki nożnej Polska-Dania*.

⁴⁸ *Ibidem*, PKF 49/53, *Spartak- Unia. Mecz Spartak-Unia*.

⁴⁹ *Ibidem*, PKF 46/54, „Unia” zwycięża 5:0. *Mecz Dynamo- Unia. Unia zwyciężyła*.

⁵⁰ *Ibidem*, PKF 51/52, *Siatkarze radzieccy w Warszawie. Mecz siatkówki ZSRR – AZS*.

⁵¹ *Ibidem*, PKF 40/49, *Czechosłowacja. Mistrzostwa w siatkówce*.

W czerwcu 1948 r. zainaugurowano w Polsce rozgrywki żużlowe. Sport żużlowy dla aparatu partyjnego miał duże znaczenie. Także dlatego, że niemała część drużyn funkcjonowała wokół zakładów pracy i fabryk oraz zrzeszeń „branżowych”, a zawodnikami byli najczęściej robotnicy⁵². PKF zagościła na zawodach o drużynowe mistrzostwo Polski we wrześniu 1950 r. w Warszawie i Poznaniu. Zwyciężyła stołeczna drużyna PKM Warszawa z Alfredem Smoczykiem (indywidualnym mistrzem Polski z 1949 r.). Niespełna dwa tygodnie później Smoczyk zginął tragicznie w wypadku samochodowym. W 1950 r. otrzymał tytuł Honorowego Mistrza Polski (w zawodach o indywidualne mistrzostwo Polski zwyciężył wówczas Józef Olejniczak z Unii Leszno). Trwający minutę dokument kroniki zawierał zdjęcia z zawodów żużlowych. O wiele ważniejszy w tym przypadku był komentarz lektora: „Sport motocyklowy na torze żużlowym, nieznanu u nas niemal przed wojną, gromadzi setki tysięcy zapalonych wielbicieli. Nasi młodzi żużlowcy w ciągu kilku lat zdobyli sobie w Europie opinie doskonałych, brawurowych zawodników”⁵³. W 1953 r. realizatorzy PKF nakręcili również reportaż z Indywidualnych Mistrzostw Polski na żużlu, rozgrywanych na monumentalnym Stadionie Olimpijskim we Wrocławiu. Zdjęcia z wyścigów, reakcje siedemdziesięciopięciotysięcznej widowni osypywanej żwirem kończył finalny obraz zwycięzców: Floriana Kapały (Kolejarz Rawicz), Bolesława Bonina (Gwardia Bydgoszcz) i Tadeusza Fijałkowskiego (Budowlani Warszawa). Bohaterem uczyniono jednak Kapałę, nie tylko dlatego, że zwyciężył (zdobył również specjalnie ufundowany Puchar Ziem Odzyskanych), ale jak mówił lektor: „Kapała to nie tylko żużlowiec, ale i kierowca PCK z Rawicza”⁵⁴. Kronika rejestrowała również międzynarodowe zawody żużlowe, mecze międzypaństwowe z Austrią i Szwecją. Oba zakończyły się przegraną polskiej drużyny, ale polscy zawodnicy wykazali się „hartem ducha i bojowym nastawieniem”⁵⁵. Jesienią 1955 r. do Warszawy przyjechała również brytyjska ekipa *Belle Vue Manchester* z ikoną angielskiego żużla – Peterem Cravenem (indywidualny mistrz świata w 1955 r i 1962 r.)⁵⁶. Po zakończonej imprezie trener Anglików i sportowcy zapalili cygara – symbol „zachodniego imperializmu”.

---

⁵² Z rodzin robotniczych pochodziło większość „asów” polskiego żużla, m.in. Alfred Smoczyk, Florian Kapała, Andrzej Wyglenda, Paweł Waloszek, Jerzy Szczakiel. Por. R. Noga, *Żużel w PRL u. Sport żużlowy w Polsce w latach 1948-1989*, Toruń 2016, s. 300-303; Idem, *Asy żużlowych torów. Florian Kapała*, Leszno 2011; W. Dobruszek, *Żużlowy Leksykon Ligowy*, tom IV, Leszno 2013, 14-29, 74-88, 130-146; S. Smołka, *Asy żużlowych torów. Andrzej Wyglenda*, Leszno 2007; W. Dobruszek, *Asy żużlowych torów. Paweł Waloszek*, Leszno 2012; Idem, *Asy żużlowych torów. Jerzy Szczakiel*, Leszno 2006.

⁵³ AWFD, PKF 37/50, *Na torze żużlowym. Wyścigi motocyklowe na żużlu*. Zob. też. R. Noga, *op. cit.*, s. 148-149.

⁵⁴ *Ibidem*, PKF 44/53, *Kapała mistrzem Polski. Mistrzostwa Żużlowe we Wrocławiu*. Także: W. Dobruszek, *Żużlowe ABC*, tom I, Leszno 2004, s. 209, R. Noga, *op. cit.*, s. 163; Idem, *Asy żużlowych torów. Florian Kapała*, Leszno 2011.

⁵⁵ *Ibidem*, PKF 44/55, *Ze sportu. Żużel Austria-Polska. Międzynarodowe zawody na żużlu Austria-Polska. Wyścig rowerowy „Dziennika Zachodniego”. X kolarski wyścig „Wieczoru”*; PKF 27/49, *Sport. Zawody motocyklowe*.

⁵⁶ *Ibidem*, PKF 46/55, *Ze sportu. Mecz bokserski Jugosławia-Polska. Spotkanie na żużlu Manchester-Warszawa*.

W 1954 r. w PKF pokazano także reportaż z mało popularnych w Polsce zawodów motocrossowych, które odbyły się w scenerii Parku Młocińskiego w Warszawie⁵⁷. W tym samym roku PKF zarejestrowała zawody motocyklowe w ramach XII Rajdu Tatrzańskiego. Oprócz sportowców–amatorów, miłośników motoryzacji, w imprezie wziął udział Stanisław Marusarz – czterokrotny uczestnik igrzysk olimpijskich, skoczek narciarski, alpejczyk i dwuboista, Zasłużony Mistrz Sportu z 1951 r, wzór „obywatela–sportowca”. W zawodach w Zakopanem wystartowały także kobiety (zdjęcia pokazują uczestniczkę malującą usta szminką przed startem w rajdzie) – motocyklistki, oddające się „męskim pasjom”⁵⁸.

Kilka wydań PKF poświęcono również lekkoatletyce. Pokazywano zarówno zawody klubowe, jak i mecze międzypaństwowe. Twórców tych dokumentów w takim samym stopniu interesowała oprawa przed zawodami, występy, przemowy działaczy sportowych, trenerów partyjnych dygnitarzy, jak rywalizacja, czy raczej współzawodnictwo utrzymane w koleżeńskiej, „bratniej atmosferze”. Wynik sportowy, nagroda (medal, czy też puchar) dla zwycięzców nie miała w tym przypadku większego znaczenia⁵⁹.

Stałe miejsce w kolejnych wydaniach PKF zajmował boks. W 1952 r. nakręcono reportaż z powrotu polskich bokserów z olimpiady w Helsinkach. Twórcy obrazu pominęli fakt, że zawody te nie były dla polskiej reprezentacji udane, co zresztą przyspieszyło decyzję o odwołaniu z funkcji przewodniczącego GKKF Józefa Farugi. Cumujący w porcie w Gdyni statek „Batory” z polskimi bokserami witały wiwatujące tłumy kibiców, żołnierzy, funkcjonariuszy MO, delegacje zakładów pracy, harcerze, aktywiści ZMP i młodzież szkolna. Budynki portowe udekorowane były flagami, portretami Stalina i Bieruta. Sportowcy wracali do Polski w roli zwycięzców. Medaliści: Zygmunt Chychła i Aleksy Antkiewicz „wnieśli wkład w budowę socjalizmu. Współautorem zwycięstwa jest Feliks Sztam najtroskliwszy opiekun i trener naszych bokserów” – komentował lektor⁶⁰. Operatorzy PKF uwiecznili również mecze międzypaństwowe rozgrywane przez drużynę Polski z Jugosławią, Węgrami, Finlandią i Czechosłowacją. Bohaterem tych reportaży oprócz polskich mistrzów: Henryka Kulkiera, Leszka Drogosza, Zbigniewa Pietrzykowskiego, Zenona Stefaniuka, Jerzego Krawczyka i Zygmunta Chychły był legendarny trener Feliks Stamm, wychowawca, nauczyciel, trener polskich mistrzów olimpijskich, mistrzów świata i Europy⁶¹. Generalnym sprawdzianem przed europejskim championatem (Warszawa 1953 r.) miały

⁵⁷ *Ibidem*, PKF 27/54, *Motocross*.

⁵⁸ *Ibidem*, PKF 35/54, *XII Raid Tatrzański*.

⁵⁹ Zob. np. *Ibidem*, PKF 42/53, *Sportowa niedziela. Zawody lekkoatletyczne Finlandia- Polska. Mecze piłkarski Tirana-Warszawa*; PKF 45/53, *Na Dzień Wojska. Na wioślach do Warszawy. Delegacja marynarki płynie do Warszawy. Zawody sportowe*; PKF 46/54, *Czechosłowacja. Kuc bije rekord świata*.

⁶⁰ *Ibidem*, PKF 35/52, *Powrót olimpijczyków. Polscy bokserzy wrócili z Olimpiady*.

⁶¹ P. Osmólski, *Leksykon boksu*. Warszawa 1989, s. 231; *Leksykon. Sport*, red. D. Matyja, Warszawa 2000, s. 233; Z. Chychła Z., *Między linami ringu*, oprac. Z. Rogowski, Warszawa 1956, s. 16, 18–19, 20–3, 26–7, 36–9, 44, 47, 52, 54, 60–1, 65–7, 71–3, 77; *Jerzy Kulej-dwie strony medalu*, oprac. P. Szarama, Warszawa 1996, s. 19–20, 22–7, 28, 36–8, 41–2, 44, 46–8, 51–6, 59–60, 63–4, 66–7, 71–6, 81–4, 99–100, 102–3, 105–6, 108–9, 110, 114, 117, 131, 138, 154; K. Paździor, *A Stamm był taki jaki był*, „Boks” 2001,

się okazać mistrzostwa Polski w boksie, rozegrane w marcu 1953 r. w Poznaniu. Propagandowej scenerii (portrety Bieruta i Rokosowskiego, plansze z cytataми z przemówień Stalina i Bieruta) towarzyszyły zwycięskie walki i złote medale dla: Józefa Pińskiego, Henryka Kukiera, Zbigniewa Piórkowskiego, Zenona Stefaniuka, Antoniego Gościańskiego, Józefa Kruży, Zygmunta Konarzewskiego, Leszka Drogosza, Leszka Leissa i Tadeusza Grzelaka⁶². W lutym 1953 r. wyemitowano wydanie kroniki w całości poświęcone przygotowaniom polskich bokserów do mistrzostw Europy. Film pełnił głównie rolę instruktażową, pokazano bowiem ćwiczenia treningowe i fragmenty sparingowych starć pod czujnym okiem Stamma. Trenerowi polskich bokserów dedykowano reportaż z listopada 1953 r., nakręcony już po zakończonych mistrzostwach Europy w Warszawie. W imprezie startowało 117 uczestników z 19 państw, w tym dziesięciu reprezentantów Polski, którzy zdobyli łącznie 9 medali w niemal wszystkich kategoriach wagowych. Do historii przeszły zwycięstwa Zenona Stefaniuka nad Borisem Stiepanowem (ZSRR), Józefa Kruży nad Aleksanrem Zasuchinem (ZSRR), a zwłaszcza znokautowanie dziesięciokrotnego mistrza Związku Radzieckiego w wadze półśredniej Siergieja Szczerbakowa (ZSRR) przez Zygmunta Chychłę⁶³. Prasa partyjna nie szczędziła pochwał szkole bokserskiej Stamma. Pisano, że sukcesu by nie było bez umasowienia sportu, koleżeńkiego współzawodnictwa i zapewnienia przez socjalistyczną ojczyznę warunków do uprawiania sportu⁶⁴. Dla władz o wiele ważniejszy od zwycięstwa Polaków był jednak sukces krajów demokracji ludowej nad państwami kapitalistycznymi (zdołały jedynie dwa złote krążki)⁶⁵. Dokument Lemańskiej pokazywał Stamma nie tylko jako trenera, głównego architekta polskich sukcesów w boksie, ale wzorowego „obywatela socjalistycznej ojczyzny” męża i ojca, troszczącego się o edukację i wykształcenie swoich dzieci: Adama – z zawodu tokarza i Ryszarda – studenta stołecznej AWF. Wizerunek Stamma ocieplały zdjęcia z porannego spaceru z psem, z rodzinnego śniadania czy pomocy udzielanej żonie w kuchni⁶⁶.

---

nr 4; J. Wojdyga J., *Siedem olimpiad Feliksa Stamma*, „Boks” 1972, nr 8; Idem, *Zasługi dla polskiego pięściarstwa*, „Boks” 1958, nr 6; J. Zmarzlik, *Ojciec olimpijskich zwycięstw*, „Polska” 1968, nr 8.

⁶² AWFd, PKF 15/53, *Wielka batalia na ringu. XXIII Mistrzostwa Bokserskie*.

⁶³ Rok wcześniej, podczas Igrzysk Olimpijskich w Helsinkach Chychła również pokonał Szczerbakowa. Zob. J. Pindera, *Pięściarze pokazali Rosjanom, kto jest najlepszy*, „Rzeczpospolita” 27 XI 2011; Idem, *Taki dzień zdarza się raz: to był największy powojenny sukces polskiego sportu*, „W Sieci” 2013, nr 20.

⁶⁴ Zob. np. *Walki ćwierćfinałowe wykazały zdecydowaną przewagę pięściarzy ZSRR i krajów demokracji ludowej*, „Trybuna Ludów” 23 V 1953, nr 142; *Wielki sukces pięściarzy polskich na X Mistrzostwach Europy*, „Trybuna Ludu” 25 V 1953, nr 144.

⁶⁵ Zob. szerzej: A. Pasko, *Mistrzostwa Europy w Boksie w 1953 r. w ocenie władz partyjnych i sportowych*, „Teki Archiwalne” 2006, t. 9 (31), s. 273-285. W czerwcu 1953 r. realizatorzy PKF nakręcili krótki reportaż o pożegnaniu bokserów radzieckich, odjeżdżających z dworca kolejowego w Warszawie do ZSRR. „Bohaterów” żegnać miały tłumy warszawiaków, młodzież szkolna i wojsko. Por. AWFd, PKF 25/53, *Pożegnanie. Pożegnanie bokserów radzieckich*.

⁶⁶ AWFd, PKF 47/53, *Feliks Stamm*.

Sport w okresie stalinizmu miał wzmacniać „bratnią przyjaźń” i solidarność z ZSRR i krajami demokracji ludowej. Doskonałą okazją do międzynarodowej promocji haseł socjalizmu, postępu i pokoju był organizowany od 1948 r. (oficjalnie przez redakcję „Głosu Ludu”, następnie „Trybuny Ludu”, „Rudé Právo”, od 1952 r. również przez organ SED „Neues Deutschland” oraz związki kolarskie Polski, Czechosłowacji, a następnie NRD) Międzynarodowy Bieg Kolarski Warszawa – Praga – Warszawa (od 1950 r. Wyścig Pokoju)⁶⁷. Oprócz celów sportowych wyścig miał przede wszystkim zadania polityczne i ideologiczne. Do jego organizacji włączono nie tylko związki kolarskie, zrzeszenia sportowe, ale przede wszystkim KC PZPR, komitety wojewódzkie, powiatowe i miejskie partii, organizacje młodzieżowe i społeczne, prasę, szkoły (odwoływano zajęcia w szkołach położonych co najmniej 10 km od trasy wyścigu), rady narodowe. Lokalny aktyw partyjny miał zadbać o odpowiednią oprawę zawodów. Trasę wyścigu dekorowano sztandarami, propagandowymi transparentami, portretami przywódców partyjnych i przodowników pracy. Sportowcy oprócz noclegu, posiłków, otrzymywali również flagi i transparenty. W wolnym czasie masowo uczestniczyli w pochodach organizowanych 1 maja. Imprezie towarzyszyły amatorskie wyścigi kolarskie, pokazy sportowe, konferencje ideologiczne, występy zespołów artystycznych, kapel, orkiestr, pokazy filmowe promujące sport i kulturę fizyczną, spotkania z dziennikarzami i sportowcami. Splendoru imprezie dodawał udział dygnitarzy partyjnych „trzech bratnich narodów”, którzy z trybuny honorowej przyglądali się rywalizacji sportowej. Wyścig służył również promocji polskiej produkcji rowerów, które miały się okazać lepsze od „kapitalistycznych” – włoskich. Nie można również zapominać o tym, że kolarstwo było dyscypliną zespołową, gdzie kolektyw pracował na zwycięstwo indywidualne zawodnika, co doskonale uzasadniało model sportu socjalistycznego. PKF gościła na trasie wszystkich edycji wyścigu. W 1953 r. nakręcono aż trzy reportaże z imprezy. Nie poświęcono zbyt wiele miejsca rywalizacji sportowej, tym bardziej że wyścig zakończył się zwycięstwem Duńczyka Christiana Pedersena, a w pierwszej dziesiątce klasyfikacji generalnej znalazł się tylko jeden reprezentant Polski – legendarny Stanisław Królak (zwycięzca Wyścigu Pokoju w 1956 r.), który uplasował się „dopiero” na ósmym miejscu⁶⁸. Wśród liderów nie było żadnego zawodnika z drużyny ZSRR. We wszystkich kronikach skoncentrowano się na wizualizacji artefaktów propagandowych – sztandarów, flag, transparentów. Międzynarodową sztafetę kolarską „walczącą o pokój, przyjaźń, wszystkich ludów świata” witały tłumy widzów, także energowscy robotnicy, którzy na czas przejazdu peletonu przerywali pracę w fabryce. Na zdjęciach z trasy wyścigu widać było

⁶⁷ Na temat Wyścigu Pokoju pisali m.in.: B. Tuszyński, *Wyścig Pokoju, 1948-1988*, Warszawa 1989; Idem, D. Marszałek, *Wyścig Pokoju 1948-2001*, Warszawa 2002; J. Ferenc, *Sport w służbie polityki. Wyścig Pokoju 1948-1989*, Warszawa 2008; A. Pasko, *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1980*, Kraków 2009; A. Przynoga, *Propaganda w sporcie okresu PRL na przykładzie Wyścigu Pokoju 1948-1989*, „Refleksje” wydanie specjalne, wiosna 2012, s. 73-89. Ze starszych prac: K. Małcużyński, Z. Weiss, *Kronika wielkiego wyścigu*, Warszawa 1952; Idem, *Wyścig Pokoju*, Warszawa 1953; *Wyścig pokoju*, pod red. W. Gołębińskiego, Warszawa 1967.

⁶⁸ Szóste miejsce zajął Aleksander Pawlisiak reprezentujące ekipę Polonii Francuskiej.

niemal wyłącznie kolarzy krajów demokracji ludowej; reprezentantów ekip z Europy Zachodniej (poza Skandynawami) zupełnie marginalizowano⁶⁹. W wydaniu PKF z 20 maja 1953 r. bohaterami imprezy uczyniono nie zwycięzców VI edycji Wyścigu Pokoju, a finiszującego na Stadionie Wojska Polskiego Stanisława Królaka, następnie kolarzy czechosłowackich, radzieckich i bułgarskich. Etapowe zwycięstwo Królaka oklaskiwali członkowie KC PZPR, ambasadorowie ZSRR, NRD i Czechosłowacji, polska i radziecka generalicja oraz premier Cyrankiewicz⁷⁰. Pomimo propagandowej manipulacji rzeczywistym przebiegiem wyścigu i wynikami osiągniętymi przez polską drużynę, KC PZPR nie szczędził słów krytyki za atmosferę panującą w polskiej ekipie. Praca ideowo-polityczna wśród polskich zawodników nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Okazali się klasowo niedojrzali, okazując „sympatię do pięknego, technicznego postępu krajów kapitalistycznych”⁷¹.

Propagandową rolę, jaką miał odegrać polski sport w budowie socjalizmu doskonale oddawały wydania PKF z organizacji imprez masowych. We wrześniu 1951 r. w Warszawie i Łodzi zorganizowano pierwszą ogólnopolską spartakiadę. Zawody rozegrano w dziewięciu dyscyplinach: boksie, kolarstwie, gimnastyce sportowej, koszykówce, lekkoatletyce, pływaniu, strzelectwie, siatkówce i na torze przeszkód. Oprócz tego rozegrano jeszcze zawody w jeździectwie oraz mecze półfinałowe i finałowe o Puchar Polski w piłce nożnej. W spartakiadzie wzięło udział 2600 sportowców z największych krajowych zrzeszeń sportowych. Celem imprezy oprócz upowszechnienia sportu masowego i kultury fizycznej była również „ideologiczna mobilizacja” sportowców. Autorzy propagandowej broszury wydanej z okazji organizacji spartakiady pisali:

„Polska budująca socjalizm na drodze realizacji wielkiego planu 6-letniego potrzebuje jak więcej zdrowych, energicznych i odważnych ludzi. Pamiętamy te czasy, gdy w Polsce przedwrześniowej rządzonej przez klikę kapitalistyczno-obszarniczych wyzyskiwaczy młodzież robotniczo-chłopska pozbawiona praw społecznych, skazana na nędzę, wyzysk i bezrobocie, odsuwała się od nauki, upośledzona i poniewierana na każdym kroku, nie miała możliwości udziału w życiu sportowym. Sport elitarny służył interesom klas posiadających. Dziś synowie robotników i chłopów mają zapewnioną pracę, wypełniają szkoły i uniwersytety, biorą szeroki udział w życiu kulturalnym i sportowym. Kultura fizyczna i sport służy interesom mas pracujących”⁷².

Dokumentalistów PKF nie interesował przebieg rywalizacji w poszczególnych dyscyplinach. Całą uwagę skupiono na uroczystości otwarcia spartakiady. Operatorzy kamer sfilmowali stadion udekorowany flagami, sztandarami zrzeszeń sportowych,

⁶⁹ AWFd, PKF 18/53, *1 maja rozpoczyna się VI Wyścig Pokoju*; PKF 21/53, *Z VI Wyścigu Pokoju. Wyścig Pokoju*; PKF 22/53, *Na mecie. Finisz Wyścigu Pokoju*.

⁷⁰ *Ibidem*, PKF 22/53, *Na mecie. Finisz Wyścigu Pokoju*.

⁷¹ A. Pasko, *Wyścig Pokoju w dokumentach...*, s. 111.

⁷² Z. Nawrocki, M. Rogowski, *Spartakiada 1951*, Warszawa 1951. Zob. również: B. Pędzraszewska-Sołtys, *Współzawodnictwo sportowe w ruchu spartakiadowym w Polsce na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, XX wieku*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2015, nr 2, s. 126.

proporcjami, portretami Stalina, Bieruta, Rokossowskiego i Cyrankiewicza. „Pierwsza spartakiada to przegląd dorobku naszego ludowego sportu (...). W Polsce Ludowej sport wychowuje ludzi radosnych, odważnych, zdrowych, oddanych sprawie socjalizmu i pokoju” – słyhać w komentarzu lektora. Centralnym punktem dokumentu jest defilada sportowców obserwowana z łoży honorowej przez członków aparatu partyjno-państwowego. W żołnierskim szyku maszerują zawodnicy, działacze sportowi, członkowie partii, ZMP, CWKS, CRZZ. Gimnastycy formułują na murawie napis: „Pokój Bierut”. Na zakończenie uroczystości list od Prezydenta Bieruta odczytuje polska lekkoatletka Maria Ilwicka. Bohaterami „drugiego tła” są „wybitni sportowcy”: ślusarz Rusek – biegacz długodystansowy, Stefański – żołnierz KBW, Krystyna Paprotówna – reprezentantka łódzkiego „Włókniarza” i Renata Gryszyk – zdolna pływaczka, ale przede wszystkim córka górnika⁷³. Materiał PKF poświęcony spartakiadzie mógł posłużyć jako instrukcja do realizacji podobnych dokumentów ukazujących przygotowania i przebieg imprez masowych. W podobnej konwencji i stylistyce utrzymane były reportaże kroniki z: Igrzysk Sportowych CRZZ (1948 r.)⁷⁴; Akademickich Międzyuczelnianych Mistrzostw Sportowych (1951 r.)⁷⁵; zawodów sportowych zorganizowanych w Święto Wojska Polskiego (1953 r.)⁷⁶; Zimowych Mistrzostw Polski WP (1951 r.)⁷⁷; Centralnych Mistrzostw LZS (1953 r.)⁷⁸ oraz III Spartakiady WP (1953 r.)⁷⁹.

Realizatorzy PKF włączyli się również w upowszechnienie kultury fizycznej i sportu wśród szerokich mas robotników i chłopów. W cyklicznych wydaniach kroniki i specjalnych dodatkach sportowych zamieszczano materiały filmowe z wiejskich „zawodów siłaczy” zorganizowanych przez LZS Sadowne, w sali miejscowej spółdzielni produkcyjnej⁸⁰, relacje z wyścigu kolarskiego listonoszy z Żychlina i Nowej Rudy⁸¹, rywalizacji LZS z powiatów Ostrów Wielkopolski i Kalisz⁸²; zawodów zorganizowanych przez LZS Wytaszyce o odznakę SPO⁸³, a także ćwiczeń narciarzy LZS podczas obozu w Wiśle⁸⁴ (za wzór mogli posłużyć narciarze z baszkirskich kołcho-

⁷³ AWFD, PKF 38/51, *Spartakiada 1951. Otwarcie spartakiady*.

⁷⁴ *Ibidem*, PKF 36/48, *Igrzyska sportowe Związków Zawodowych. Otwarcie igrzysk Związków Zawodowych*.

⁷⁵ *Ibidem*, PKF 26/51, *Akademickie mistrzostwa sportowe. Międzyuczelniane akademickie mistrzostwa sportowe*.

⁷⁶ *Ibidem*, PKF 45/53, *Na Dzień Wojska. Na wiosłach do Warszawy. Delegacja marynarki płynie do Warszawy. Zawody sportowe*.

⁷⁷ *Ibidem*, PKF 8/51, *Mistrzostwa zimowe WP*.

⁷⁸ *Ibidem*, PKF 8/53, *Mistrzostwa LZS. Centralne mistrzostwa LZS*.

⁷⁹ *Ibidem*, PKF 39/53, *Ze Spartakiady Wojska Polskiego. III Spartakiada WP*.

⁸⁰ *Ibidem*, PKF 7/56, *Dodatek sportowy PKF. Siłacze. Zawody ciężarowców w Sadownem*.

⁸¹ *Ibidem*, PKF 42/51, *Listonosze wiejscy. Sylwetka listonosza Jamroza. Listonosz wiejski Jan Głogowski. Bieg kolarski listonoszy*.

⁸² *Ibidem*, PKF 32/49, *Wiejscy sportowcy*.

⁸³ *Ibidem*, PKF 36/51, *Sportowcy z Wytaszyce. Ludowy zespół sportowy w Wytaszycach*.

⁸⁴ *Ibidem*, PKF 5/50, *Narciarze z LZS. Obóz Ludowych Zespołów Sportowych w Wiśle*.

zów⁸⁵). W 1952 r. wyemitowano reportaż poświęcony Krystynie Sobiech, przodownicy z Zakładu Przemysłu Elektrotechnicznego im. Róży Luksemburg w Warszawie. Główna bohaterka dokumentu to aktywna działaczka ZMP, Ligii Kobiet i doskonała sportowiec, mistrzyni zakładu w tenisie stołowym, w wolnej chwili uprawiająca również sport motorowy. „Za wzorową pracę otrzymała mieszkanie dwupokojowe na MDM, gdzie mieszka z dwiema siostrami, które pracują w fabryce radioodbiorników. W społeczeństwie, które uważa pracę za sprawę honoru każdego obywatela ludzie tacy jak Krystyna Sobiech otoczeni są powszechnym szacunkiem” – komentuje lektor⁸⁶. W podobnej stylistyce utrzymany jest dokument z Fabryki Cukierniczej im. 22 Lipca w Warszawie. Członkinie produkcyjnej brygady sportowej w kwietniu 1951 r. odwiedziła Aleksandra Englisz-Krzyżanowska (siatkarka, medalistka mistrzostw świata i Europy), pod okiem której pracownice w przerwach w pracy wykonują z ochotą ćwiczenia gimnastyczne. Po zakończeniu pracy brygada sportowa rozpoczyna trening siatkówki⁸⁷. Umasowieniu sportu służą również audycje radiowe. Lekkoatleta i radiowiec-amator Karol Hoffman zapowiada poranną gimnastykę, do wspólnych ćwiczeń włączają się słuchacze przy radioodbiornikach, przerywający golenie młody chłopak, Bożena – zawodniczka „Stali” i oderwana od codziennych prac domowa gospodyni⁸⁸.

Autorzy PKF byli również otwarci na reportaże ze sportów elitarnych i ekstremalnych, których mogli socjalistycznemu państwu pozazdrościć nawet „Amerykańscy imperialiści”. I tak na przykład nagrano krótki reportaż z rozgrywanego w Częstochowie meczu piłki nożnej na samochodach⁸⁹, filmy z zawodów bojerowych⁹⁰, czy motorowodnych⁹¹. Wydania PKF poświęcone sportowi szybowcowemu i spadochronowemu (montażem przypominały filmowy instruktarz), oprócz czysto sportowego charakteru miały uzasadniać przydatność i gotowość młodych Polaków i Polek do obrony ludowej ojczyzny⁹². Elitarne sporty, kojarzące się z tradycją „zatechłego Zachodu”, jak choćby: tenis⁹³, żeglarsstwo⁹⁴ i kajakarstwo⁹⁵ traktowano marginalnie. Reportaże z tego typu zawodów starano się więc opatrzyć odpowiednim tautologicznym

⁸⁵ *Ibidem*, PKF 5/51, *Narciarze z baszkirskich kolchozów*.

⁸⁶ *Ibidem*, PKF 8/52, *Przodownica Krystyna Sobiech*.

⁸⁷ *Ibidem*, PKF 15/51, *Produkcyjna brygada sportowa. Gimnastyka podczas pracy*.

⁸⁸ *Ibidem*, PKF 1/52, *Mgr Karol Hoffman prowadzi gimnastykę. Gimnastyka przez radio*.

⁸⁹ *Ibidem*, PKF 29/48, *Częstochowa. Mecz piłki nożnej na samochodach w Częstochowie*.

⁹⁰ *Ibidem*, PKF 1/51, *Na bojerach*; PKF 13/52, *Na Jeziorze Niegocińskim*.

⁹¹ *Ibidem*, PKF 26/55, *Sport. O puchar Rafała Pragi. Regaty motorowodne. Zawody motorowodne o puchar Rafała Pragi. Regaty motorowodne o puchar „Expresu Wieczornego”*.

⁹² *Ibidem*, PKF 21/51, 121, 122, 123. *Kurs spadochronowy*; PKF 35/52, *Uprawiamy sport spadochronowy*; PKF 27/52, *Rekord Wandy Szemplińskiej*.

⁹³ *Ibidem*, PKF 26/50, *Polska–Irlandia 3:2. Mecz tenisowy Polska–Irlandia*. Dokument kończy scena podrzucania do góry Władysława Skoneckiego (wybitnego polskiego tenisisty) przez kibiców. W 1951 r. po meczu ze Szwajcarią Skonecki nie wrócił do kraju. Błyskawicznie z bohatera stał się „renegatem” i „zdrajcą”. Por. A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 189.

⁹⁴ *Ibidem*, PKF 43/53, *Żagle na Bałtyku. Żeglarskie Mistrzostwa Polski*.

⁹⁵ *Ibidem*, PKF 22/48, *Szczawnica. Zawody kajakowe*; PKF 40/48, *Sport. Regaty wioślarskie Polska–Szwecja*; PKF 25/53, *Górskie mistrzostwa kajakowe*, PKF 22/56, *Na Dunajcu*.

komentarzem lektora, który nierzadko przykrywał pracę operatorów, autorów zdjęć i scenarzystów.

Twórcy PKF ukazując rozmaite konteksty sportu traktowali go jako zjawisko wieloaspektowe i wewnętrznie różnorodne. Ich uwagę przykuwała rywalizacja sportowa, indywidualne i zespołowe zwycięstwa (rzeczywiste, jak i wyolbrzymione), ale także to wszystko, co czyniło ze sportu element polityki i ideologii. Sport i kultura fizyczna miały za zadanie mobilizować masy do zbiorowego wysiłku, obronności i umacniania podstaw socjalizmu. Promowano i celebrowano wysuwane przez aparat partyjno-państwowy hasła bezklasowości, masowości i powszechności sportu, jednocześnie kreowano wizerunek sportowca – wzorowego obywatela Polski Ludowej, uświadomionego ideologicznie, politycznie i klasowo. Słowem mozolnie konstruowano obraz człowieka na miarę nowych czasów. Rodzimy sport oparty na doświadczeniach i tradycjach radzieckich (nie tylko pod względem instytucjonalnym i organizacyjnym) zestawiano z „burżuazyjno-imperialistycznym”, elitarnym sportem wyczynowym świata zachodniego. Świata ułomnego, kalekiego, nietroszczącego się o rozwój osobowy, tężyznę fizyczną i zdrowie społeczeństwa. Sport stał się emanacją woli partii („kierowniczej siły narodu”), podążał w kierunku rozpoznany przez marksizm i leninizm, uzasadniał wyższość ustroju socjalistycznego nad kapitalistycznym we wszystkich płaszczyznach, od społecznej po gospodarczą. Legitymizował solidarność krajów demokracji ludowej, orędowników pokoju, sprawiedliwości i postępu. PKF przedstawiała więc rzeczywistość niepełną, sfalsyfikowaną, poddaną cenzorskiej korekcie, obraz daleki od prawdy i nieautentyczny. Z biegiem czasu stała się wizualnym instrumentem propagandowym chętnie wykorzystywanym przez następne dekady. Przetrwiała kolejne „odwilże” i „przymrozki”, żyjąc własnym życiem w rytm politycznego (państwowego) kalendarza.

Dr hab. prof. US Tomasz Sikorski, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Szczeciński (t.sikorski@poczta.fm)

Słowa kluczowe: sport, Polska Ludowa, Polska Kronika Filmowa, propaganda, ideologia

Keywords: sport, Polish People's Republic, the Polish Film Chronicle, propaganda, ideology

ABSTRACT

The article deals with the propagandist image of Polish sport as presented in the Polish Film Chronicle (PFCh). The scope of the research field is determined by the time frame of the Stalinist period, that is the years from 1949 to 1956. The article consists of two parts. The first one presents institutional reorganisation of sport after the Second World War, the process of party- and government-driven ideological indoctrination through sport, and the place of sport in the propaganda machine ("engineering of souls"). The second part presents an analysis of PFCh's sport-related materials produced between 1949 and 1956. Attention focuses on the ideological and propagandist aspects of sport and physical education, whereas artistic and aesthetic values of the documentaries are treated marginally. The article's objective was to analyse the content of documentaries produced by the PFCh, treated as a tool and instrument of

propaganda, and creating a falsified or distorted view of social reality, in this case, a broadly understood phenomenon of sport. The leading hypothesis is that sport in the Polish People's Republic was subjected to a propagandist (ideological) pressure that resulted from subjugating it to the Marxist and Leninist doctrine and ideological and pragmatic objectives of the governing communist Polish United Workers' Party. The following subsequent hypotheses are derived from considerations on close relations between sport, politics and ideology: 1) using visualisations, editing, camera work, script, directing, and verbal tools (stylistics – the language of commentary), the PFCh constructed a propagandist image of sport; 2) the PFCh promoted a party and government programme of popularising and endorsing sport and physical education; 3) the PFCh created an image, a model of "citizen sportsmen", politically, ideologically and class-wise informed; 4) the PFCh promoted the thesis of the superiority of sport in people's democracies (socialist countries) over the sport in western (capitalist) states; 5) within the context of sport, the PFCh endorsed the idea of solidarity and friendship with the USSR and "brotherly" nations. The article uses methods applied both in historical and political science research (or broadly speaking, in social sciences). The historical method (analysis and evaluation of sources) and systems analysis dominate. Comparative research was also applied to capture similarities between the Soviet sport model (the preferred model) and Polish experiences. In a broader perspective the research allowed to establish similarities and differences between social and political phenomena. The dominating research technique was the analysis and evaluation of sources (especially audiovisual ones) to reconstruct the phenomena within the research field and time frames.